

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επιχειρώντας να δώσουμε έναν ορισμό του Συντάγματος θα λέγαμε ότι : «Σύνταγμα είναι ο σε ιδιαίτερο κείμενο γραπτά διατυπωμένος θεμελιώδης νόμος που έχει τεθεί με ειδική διαδικασία, ρυθμίζει τη συνολική έννομη τάξη, έχει αυξημένη τυπική δύναμη και μεταβάλλεται με διαδικασία δυσχερέστερη της προβλεπόμενης για τους κοινούς νόμους, των οποίων ιεραρχικά προΐσταται». Ο όρος Σύνταγμα αναφέρεται λοιπόν σε ένα σύνολο κανόνων δικαίου που όμως έχει ιδιαίτερο χαρακτήρα. Αποτελεί ουσιαστικά έναν κώδικα που απεικονίζει την ελληνική κοινωνία.

Προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό ότι το Σύνταγμα είναι θεμελιώδης νόμος του κράτους, αφού περιλαμβάνει τους κανόνες με τη μεγαλύτερη σημασία για τη διαμόρφωση και σωστή λειτουργία της έννομης τάξης. Οι συνταγματικοί κανόνες είναι πρωτεύοντες που ρυθμίζουν όχι μόνο την οργάνωση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας αλλά και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Το Σύνταγμα ως καταστατικός χάρτης της πολιτείας είναι ο υπέρτατος νόμος του κράτους, αφού βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας της έννομης τάξης. Οι συνταγματικές διατάξεις υπερισχύουν των κανόνων του κοινού δικαίου, καθ' ότι το Σύνταγμα υπερέχει τόσο ουσιαστικά όσο και τυπικά. Η διάκριση σε ουσιαστικό και τυπικό Σύνταγμα δεν είναι τίποτε άλλο παρά οι δύο όψεις του ίδιου αντικειμένου, οι οποίες είναι συνυφασμένες και απόλυτα εναρμονισμένες ώστε να συνθέτουν τον υπέρτατο νόμο του κράτους.

Δεν πρέπει πάντως να λησμονούμε ότι το Σύνταγμα οφείλει τη δομή και μορφή που έχει σήμερα σε μια σειρά ιστορικών εξελίξεων. Η «ιστορικότητα» είναι θεμελιώδες γνώρισμα του. Αυτό σημαίνει ότι το είδος και το περιεχόμενο των ρυθμίσεων εξαρτάται κάθε φορά από το ιστορικό - πολιτικό πλαίσιο στο οποίο θεσπίζεται καθώς το Σύνταγμα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είναι ο καθρέφτης της πολιτείας της οποίας αποτελεί τον υπέρτατο νόμο. Και μάλιστα πολύ συχνά είναι προϊόν ιστορικών εντάσεων, πολιτικών ανακατατάξεων και κοινωνικών αλλαγών και συντάσσεται για τη διασφάλιση και παγίωση αυτών ακριβώς των αλλαγών.

Οι κανόνες που περιέχει το Σύνταγμα αφορούν τη συνολική έννομη τάξη και όχι μόνον τον τομέα του δημοσίου δικαίου. Ρυθμίζει τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους, προστατεύει τα ατομικά τους δικαιώματα, προσδιορίζει τη σχέση πολίτη-κράτους, ενώ περιέχει και κανόνες που αφορούν την οργάνωση του κράτους. Οι κανόνες του Συντάγματος αναφέρονται σε όλα τα επιμέρους ειδικότερα δίκαια αποτελώντας «πηγή» νομιμοποίησης όλων των μερικότερων κλάδου δικαίου. Είναι επίσης καθολικός ρυθμιστής της έννομης τάξης αφού περιέχει βασικές και θεμελιώδεις αρχές και χαράσσει το πλαίσιο στο οποίο θα οικοδομηθεί η έννομη τάξη προκειμένου για τη σωστή οργάνωση και εύρυθμη λειτουργία του κράτους. «Νομική ενέργεια» ενός κανόνα είναι η δικαιική δύναμη που απορρέει από το κανονιστικό περιεχόμενό του. Η νομική ενέργεια των συνταγματικών κανόνων είναι ισχυρότερη από εκείνη των άλλων κανόνων λόγω της ιεραρχίας της έννομης τάξης. Επειδή το Σύνταγμα δεν είναι σύνολο προγραμματικών αρχών αλλά ισχύουν δίκαιο η μεσολάβηση των κανόνων του κοινού δικαίου δεν είναι προϋπόθεση εφαρμογής των συνταγματικών επιταγών. Το Σύνταγμα είναι νόμος αυτοτελής και αυτάρκης με την έννοια ότι η εφαρμογή των κανόνων που περιέχει δεν εξαρτάται από τίποτε άλλο παρά από αυτό το ίδιο. Οι ρυθμίσεις του έχουν άμεση εφαρμογή ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή την παρεμβολή διάταξης του κοινού δικαίου. Η αμεσότητα αυτή των συνταγματικών κανόνων απορρέει από την τυπική και ουσιαστική υπεροχή του Συντάγματος. Όπου ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε ν' αναθέσει στον κοινό νομοθέτη την εξειδίκευση μιας συνταγματικής διάταξης προέβλεψε τη λεγόμενη

«επιφύλαξη νόμου». Όταν μια διάταξη του Συντάγματος περιέχει τη φράση «όπως ο νόμος ορίζει» αυτό σημαίνει ότι ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη να ρυθμίσει λεπτομερέστερα το νομικό πλαίσιο ισχύος της συνταγματικής διάταξης καθώς και να προσδιορίσει ειδικότερες πτυχές του αντικειμένου ρύθμισης που η γενική διάταξη του Συντάγματος δεν μπορεί να προσδιορίσει.

Όπως είπαμε το Σύνταγμα ενοποιεί όλους τους ειδικότερους τομείς του δικαίου αποτελώντας το βασικό και θεμελιώδη κανόνα που υπερισχύει όλων των άλλων επιμέρους κλάδων του δικαίου. Έτσι για παράδειγμα αναφορικά με το οικογενειακό δίκαιο το Σύνταγμα περιέχει διατάξεις που ρυθμίζουν αυτόν τον συγκεκριμένο κλάδο δικαίου όπως το άρθρο 9 και το άρθρο 29 παράγραφος 1. Έτσι και αναφορικά με το χώρο του ποινικού δικαίου το Σύνταγμα περιέχει σειρά διατάξεων που καθιερώνουν θεμελιώδεις αρχές του. Τα άρθρα του Συντάγματος που αφορούν το ποινικό δίκαιο είναι πολλά και ο λόγος της εκτενούς ρύθμισης είναι η σπουδαιότητα του ποινικού δικαίου σε σχέση με την προσβολή των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου καθώς και με τον κοινωνικό αντίκτυπο που έχει η εμπλοκή στα λειτουργικά του συστήματα. Η απονομή δικαιοσύνης στο χώρο του ποινικού δικονομικού δικαίου μπορεί συχνά να εγκυμονήσει κινδύνους για τα δικαιώματα του πολίτη, την ελευθερία του, τη σωματική και ψυχική ακεραιότητα και την αξιοπρέπεια. Σκοπός του ποινικού δικονομικού δικαίου είναι η αναζήτηση και τιμώρηση των δραστών των τελούμενων εγκλημάτων. Προς το σκοπό αυτό χρησιμοποιούνται πολλές φορές σκληρές μέθοδοι που μπορεί όμως να οδηγήσουν και σε λάθη. Δεν είναι λίγες οι φορές που κάποιος από λάθος οδηγήθηκε στη φυλακή. Προκειμένου να μειωθούν οι περιπτώσεις σφαλμάτων και να εξασφαλιστεί όσο το δυνατό περισσότερο η ορθή απονομή της δικαιοσύνης, έχει θεσπιστεί ένα ευρύ πλέγμα σχετικών διατάξεων. Νόμοι που ν' αφορούν την αποτελεσματική απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ψηφίζονται συνεχώς. Το περιεχόμενο του ποινικού κώδικα και του Κ.Π.Δ. τροποποιείται συχνά με σκοπό να καθίστανται οι ρυθμίσεις τους πιο εύστοχες και ικανές να προστατεύσουν το έννομο συμφέρον των πολιτών για μια δίκαιη πολιτεία και ένα υγιές σύστημα απονομής της δικαιοσύνης.

Δικλείδα ασφαλείας προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί το Σύνταγμα, το οποίο σε αρκετά άρθρα του σε γενικές αρχές της ποινικής δίκης, χαράσσει κάποια όρια στα οποία η προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι θεμιτή και θωρακίζει τον πολίτη απέναντι στην κρατική εξουσία. Για παράδειγμα το άρθρο 20 παράγραφος 1 που προβλέπει το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου δίνει τη δυνατότητα στον πολίτη να συμμετέχει ενεργά στη δίκη και του αναγνωρίζει ισχυρότατα μέσα άμυνας. Όλα τα σχετικά με το ποινικό δίκαιο άρθρα θα εξεταστούν στη συνέχεια προκειμένου να διαφανεί η στενή σχέση Ποινικού Δικαίου και Συντάγματος.

B. ΟΙ «ΠΟΙΝΙΚΕΣ» ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

1. Η γενική αρχή του απαραβίαστου της προσωπικής ελευθερίας

α) Έννοια και χαρακτηριστικά

Το Σύνταγμα προβλέπει σειρά δικαστικών διατάξεων προκειμένου να εξασφαλίσει την ακεραιότητα και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα πλαίσια της

ποινικής διαδικασίας. Όπως εξάλλου είπαμε και παραπάνω το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ποινικής δίκης είναι ότι θίγει απευθείας και πολλές φορές σε δυσαναπλήρωτο βαθμό τα ατομικά δικαιώματα. Προκειμένου λοιπόν αν ληφθούν μέτρα ώστε η προσβολή αυτή των δικαιωμάτων του πολίτη να είναι όσο το δυνατόν μικρότερη, δικαιολογημένη και να τελεί σε σχέση αναλογικότητας και αναγκαιότητας με τα πραγματικά περιστατικά ο νομοθέτης θεσπίζει σειρά διατάξεων που έχουν αυτόν ακριβώς το σκοπό.

Η πρώτη τέτοια διάταξη με την οποία θ' ασχοληθούμε είναι εκείνη του άρθρου 5 παράγραφος 3 η οποία στο πρώτο εδάφιο, ορίζει ότι «η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη». Στο δεύτερο εδάφιο, τονίζεται ότι «κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος». Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι το άρθρο 5 παράγραφος 3 ανήκει σε εκείνα που δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση σύμφωνα με το άρθρο 110 παράγραφος 1 του Συντάγματος. Επίσης ανήκει σε εκείνες τις διατάξεις που περιλαμβάνουν «επιφύλαξη νόμου» δηλαδή δυνατότητα νομοθετικής ρύθμισης του καθιδρυσμένου σε αυτή δικαιώματος. Ο κοινός νομοθέτης αναλάμβανε να θεσπίσει νόμους που να είναι σύμφωνοι με τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 5 παράγραφος 3 του Συντάγματος και να εξασφαλίζουν το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας. Έτσι οι διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που αφορούν στη βίαιη προσαγωγή και την προσωρινή κράτηση πρέπει για να συμφωνούν με το σύνταγμα να περιορίζονται στον αναγκαίο χρόνο όπως άλλωστε ορίζει και το άρθρο 6 του Συντάγματος.

Καθίσταται σαφές λοιπόν ότι το άρθρο 5 παράγραφος 3 αποτελεί μια γενική αρχή, εξειδίκευση της οποίας αποτελεί το άρθρο 6 του Συντάγματος γι' αυτό και η ανάλυση που θα ακολουθήσει για τις προϋποθέσεις της προσωρινής κράτησης, της σύλληψης και της βίαιης προσαγωγής είναι ουσιαστικά κοινή και αφορά και τα δύο άρθρα. Αφορά κατ αρχήν το άρθρο 6 ως ειδικότερη εκδήλωση του προηγούμενου που περιέχει και τις βασικές αρχές του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Από το συνδυασμό των δύο άρθρων προκύπτει με σαφήνεια ότι για παράδειγμα η βίαιη προσαγωγή πολιτών ενώπιον αστυνομικής ή δικαστικής αρχής η οποία προβλέπεται από τον Κ.Π.Δ., συμβαδίζει με το Σύνταγμα αρκεί όμως να μη γίνει από ένα από περιορισμό της ελευθερίας, μέτρο στερητικό αυτής όπως συμβαίνει στην περίπτωση κράτησής του προσαχθέντος πέραν του απολύτως αναγκαίου χρόνου. Το άρθρο 5 παράγραφος 3 όπως είπαμε καθιερώνει τη γενική συνταγματική επιταγή έργο στο άρθρο 6 η αρχή αυτή πλαισιώνεται και εξειδικεύεται ενώ ταυτόχρονα εισάγονται βασικοί και θεμελιώδεις κανόνες της ποινικής διαδικασίας με παράλληλη εξουσιοδότηση του κοινού νομοθέτη για ρύθμιση των ειδικότερων ζητημάτων του στο Ποινικό Κώδικα, τον Κ.Π.Δ. και τους επιμέρους ειδικούς ποινικούς νόμους. Σκοπός και των δύο αυτών άρθρων είναι η εξασφάλιση των ατομικών δικαιωμάτων στο προδικαστικό στάδιο της ποινικής δίκης.

β) Η έννοια της σύλληψης και της προσωρινής κράτησης.

Στο άρθρο 6 του Συντάγματος, ο συντακτικός νομοθέτης καθορίζει τη διαδικασία και τις προϋποθέσεις της σύλληψης και της προσωρινής κράτησης προβλέποντας συγχρόνως και κυρώσεις για τους παραβάτες. Συγκεκριμένα στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 6 ορίζεται ότι «κανείς δεν συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η

σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα». Καταρχήν να διευκρινίσουμε ότι όταν μιλάμε για σύλληψη εννοούμε την υποβολή προσώπου στη φυσική εξουσία κρατικών οργάνων με σκοπό τη στέρηση της ελευθερίας του. Ενώ όταν αναφερόμαστε στον όρο «φυλάκιση» εννοούμε την κράτηση προσώπου σε χώρο φρουρούμενο από κρατικά όργανα (Π.Δ. Δαγτόγλου σελ.231).

γ) Προϋποθέσεις νομιμότητας σύλληψης.

Η προβληματική της προσωρινή κράτησης και της σύλληψης έχει συζητηθεί διεξοδικά στην επιστήμη του ποινικού δικαίου και τα ζητήματα που ανακύπτουν με αυτή είναι πολλά και πολλές φορές δυσεπίλυτα. Ο συντακτικός νομοθέτης δεν προβαίνει σε λεπτομερείς ρυθμίσεις, αλλά χαράζει απλώς τα όρια και ρυθμίζει ένα γενικό πλαίσιο στο οποίο τόσο η σύλληψη, όσο και η προσωρινή κράτηση είναι θεμιτές. Επειδή ακριβώς αποτελούν βαρύτερη προσβολή των ατομικών δικαιωμάτων του κάθε ανθρώπου κρίθηκε αναγκαία η προστασία της ελευθερίας του πολίτη από αυθαίρετες ενέργειες της κρατικής εξουσίας κυρίως -αλλά όχι μόνο- στα πλαίσια του ποινικού δικονομικού δικαίου.

Η προστασία της προσωπικής ασφάλειας του άρθρου 6 διακρίνεται σε προστασία από την αυθαίρετη καταδίωξη, σύλληψη και φυλάκιση καθώς βέβαια και από οποιονδήποτε άλλο περιορισμό της φυσικής ελευθερίας. Γι' αυτό και στην παράγραφο 1 του άρθρου 6 του Συντάγματος ορίζονται οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες είναι δικαιολογημένη η σύλληψη ή η φυλάκιση του πολίτη. Κατ' αρχήν απαιτείται αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα και κατά δεύτερον, το ένταλμα αυτό πρέπει να επιδίδεται τη στιγμή της σύλληψης. Δικαστικό ένταλμα είναι εκείνο που εκδίδει το αρμόδιο κατά περίπτωση όργανο της δικαστικής εξουσίας, στην παρεμβολή της οποίας συνίσταται ακριβώς η συνταγματική προστασία.

Αιτιολογημένο είναι όταν σύμφωνα με το Σύνταγμα όχι μόνο κάνει μνεία του εγκλήματος για το οποίο κατηγορείται ο συλληφθείς αλλά στηρίζεται σε σοβαρές υπόνοιες ενοχής του. Το ένταλμα πρέπει να επιδίδεται τη στιγμή της σύλληψης.

Σκοπός της διάταξης αυτής του Συντάγματος είναι να πληροφορηθεί ο συλλαμβανόμενος τους λόγους της σύλληψης του ώστε να μπορέσει να προετοιμαστεί αναλόγως για την άμυνά του. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η έκδοση του εντάλματος πρέπει να πρέπει να προηγείται της σύλληψης και ότι η επίδοσή του πρέπει να είναι σύγχρονη της σύλληψης. Με τη συνταγματική επιταγή της άμεσης επίδοσης συμβιβάζεται και η άποψη ότι η επίδοση μπορεί να γίνει και στο πλησιέστερο αστυνομικό τμήμα στο οποίο οδηγείται αμέσως ο συλλαμβανόμενος, μόνο αν η καθυστέρηση αυτή δεν χρησιμοποιείται ως μέθοδος καταστρατήγησης της προαναφερθείσης επιταγής του άρθρου 6.

δ) Η προσωρινή κράτηση και οι προϋποθέσεις της κατά τη νομολογία

Οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις που αφορούν τη σύλληψη, αφορούν και την προσωρινή κράτηση, σύμφωνα με τα άρθρα 276 και 282 Κ.Π.Δ. Προκειμένου όμως να κρατηθεί στη φυλακή ο κατηγορούμενος για όσο διάστημα διαρκεί η προδικασία πρέπει να συντρέχουν και κάποιες επιπλέον προϋποθέσεις. Χαρακτηριστικά είναι τα

παραδείγματα από τη νομολογία μας. Αναφορικά λοιπόν με την προφυλάκιση αντικαταστάθηκε με τον όρο προσωρινή κράτηση για να μη δίνει την εντύπωση μιας τιμωρητικού χαρακτήρα διαδικασίας – πρέπει να αναφέρουμε ότι αυτή δεν είναι υποχρεωτική πάντα αλλά μπορεί άντ’ αυτής να επιβληθούν περιοριστικοί όροι. Το αν ο εισαγγελέας θα διατάξει το ένα ή το άλλο μέτρο εξαρτάται από τις ειδικότερες περιστάσεις.

Στην υπ’ αριθμόν 2527/1990 υπόθεση, το Συμβούλιο Εφετών Αθηνών αποφάσισε ότι δεν θα πρέπει να αντικατασταθεί η προσωρινή κράτηση του κατηγορουμένου με περιοριστικούς όρους λόγω της βαρύτητας των εγκλημάτων για τα οποία κατηγορείται, των συνθηκών υπό τις οποίες φαίνεται να τα διέπραξε και της προσωπικότητάς του. Ο εισαγγελέας όμως Ε. Βορτσέλας διατύπωσε αντίθετη πρόταση υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε να γίνει αντικατάσταση καθώς ο κατηγορούμενος βρίσκεται σε μετεφηβική ηλικία, ζει σε μια οργανωμένη οικογένεια και έχει λευκό ποινικό μητρώο. Συνεπώς δεν αποτελεί προσωπικότητα τόσο επικίνδυνη, εγκυμονούσα κινδύνους διάπραξης νέων εγκλημάτων ή φυγής ώστε να δικαιολογείται η εμμονή στη διατήρηση της προσωπικής κράτησης.

Χρήσιμες θα ήταν σε αυτό το σημείο κάποιες παρατηρήσεις προτού ασχοληθούμε με το δεύτερο παράδειγμα. Εφόσον ασκηθεί ποινική δίωξη ο εισαγγελέας μπορεί να ζητήσει την προσωρινή κράτηση του κατηγορουμένου εφόσον συντρέχουν αθροιστικά κάποιες προϋποθέσεις. Πρέπει δηλαδή να πρόκειται για κακούργημα που απειλείται με ποινή τουλάχιστον 3 μηνών, να είναι ύποπτος φυγής για να κρίνεται αιτιολογημένα ότι αν αφεθεί ελεύθερος μπορεί πιθανότατα να τελέσει και άλλα εγκλήματα, σύμφωνα με όσα προβλέπει το άρθρο 282 Κ.Π.Δ. αλλιώς επιβάλλονται περιοριστικοί όροι, όπως η εγγύηση, η υποχρέωση παρουσίας σε αστυνομικό τμήμα κατά τακτά χρονικά διαστήματα και η απαγόρευση εξόδου από τη χώρα. Στην πράξη όμως υπάρχει τάση να διατάσσεται προσωρινή κράτηση των κατηγορουμένων ακόμα και όταν δεν είναι απολύτως αναγκαία. Χαρακτηριστικό είναι το επόμενο παράδειγμα από νομολογία.

Στο υπ’ αριθμόν 2868/1993 βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης ανέκυψε ζήτημα σχετικά με τη φύση της προσωρινής κράτησης και με το κατά πόσο θα έπρεπε να επιβληθεί αυτή αντί των περιοριστικών όρων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ασκήθηκε ποινική δίωξη εναντίον ενός δικαστικού υπαλλήλου για εκ προθέσεως κυκλοφορία παραχαραγμένου νομίσματος. Ανέκυψε λοιπόν διαφωνία μεταξύ ανακρίτριας και Εισαγγελέα, καθώς η πρώτη ζητούσε την επιβολή προσωρινής κράτησης, ενώ ο δεύτερος περιοριστικών όρων. Η ανακρίτρια είχε τη γνώμη ότι ο κατηγορούμενος ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνος και ότι έπρεπε να διαταχθεί η προσωρινή κράτηση προκειμένου να αποφευχθεί η τέλεση νέων εγκλημάτων και να εξασφαλιστεί η παρουσία του στο ακροατήριο. Από την άλλη ο Εισαγγελέας υποστήριξε ότι εφόσον πρόκειται για έγγαμο με ένα παιδί, με πρότερο έντιμο βίο, λευκό ποινικό μητρώο και με -κατά γενική ομολογία- καλή διαγωγή και ήθος, δεν υπήρχε πιθανότητα να διαπράξει άλλα εγκλήματα αφού δεν αποτελούσε επικίνδυνη προσωπικότητα. Τελικά το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης έκρινε ότι δεν ήταν απαραίτητη η προσωρινή κράτηση και διέταξε την επιβολή περιοριστικών όρων.

Βλέπουμε λοιπόν ότι στη νομολογία υπάρχουν περιπτώσεις σύγκρουσης σχετικά με τη διαζευκτική επιλογή προσωρινής κράτησης και περιοριστικών όρων που οφείλεται στην τάση να χρησιμοποιείται η προσωρινή κράτηση ως ποινή και τιμωρία του κατηγορουμένου. Πολλές φορές επιβάλλεται αν και δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της και δεν είναι απολύτως αναγκαία, χωρίς επαρκή δικαιολογία, για την εξυπηρέτηση άλλων σκοπών. Παύει να αποτελεί μέσο για την εξασφάλιση της

σωστής πορείας της δίκης και της προστασίας του κοινωνικού συνόλου από επικίνδυνους εγκληματίες και μεταβάλλεται σε μέσο εκδίκησης και προκαταβολικής ενοχοποίησης του κατηγορουμένου.

ε) Το αυτόφωρο έγκλημα και η διαδικασία ενώπιον του ανακριτή

Στο δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 6 του Συντάγματος προβλέπεται εξαίρεση από τη διαδικασία του προηγούμενου εδαφίου στα αυτόφωρα εγκλήματα. Η έννοια του αυτόφωρου εγκλήματος δεν προσδιορίζεται στο Σύνταγμα. Πρόκειται για άτυπη εξουσιοδότηση νόμου, καθώς ο συντακτικός νομοθέτης παραπέμπει -σιωπηρά- στο κοινό νομοθέτη να διευκρινίσει και ορίσει τι αυτόφωρο έγκλημα. Έτσι δεν δίνεται στον νομοθέτη η εξουσία να παρέμβει ρυθμιστικά, θεσπίζοντας ένα πλέγμα διατάξεων που να αφορούν το αυτόφωρο έγκλημα και τη νομική διαδικασία που ακολουθείται σε αυτό. Η εξουσιοδότηση που του παρέχεται όμως δεν είναι απεριόριστη. Ο κοινός νομοθέτης περιορίζεται από τον σημασιολογικό πυρήνα της έννοιας από τον οποίο δεν μπορεί να ξεφύγει καθώς και από ένα ευρύτατο πλέγμα διατάξεων του Συντάγματος με μεγάλη κανονιστική πυκνότητα που επιβάλλουν το σεβασμό της αξίας και της προσωπικότητας του κάθε ανθρώπου και που του αναγνωρίζουν κάποια αναφαίρετα δικαιώματα ακόμα και σε τέτοιες περιπτώσεις.

Όποιος συλλαμβάνεται για αυτόφωρο έγκλημα ή με ένταλμα, προσάγεται στον αρμόδιο ανακριτή το αργότερο μέσα σε 24 ώρες από τη σύλληψη, αν όμως η σύλληψη έγινε έξω από την έδρα του ανακριτή η προσαγωγή γίνεται μέσα στον απολύτως αναγκαίο χρόνο για την μεταγωγή του, ορίζει το άρθρο 6 παράγραφος 2 εδ. α' του Συντάγματος. Στο εδάφιο αυτό όπως και στα δύο επόμενα της παραγράφου, ο συντακτικός νομοθέτης καθορίζει τα νομικά πλαίσια της μετά τη σύλληψη διαδικασίας. Έτσι σύμφωνα με το Σύνταγμα και τον Κ.Π.Δ., ο συλληφθείς πρέπει να προσαχθεί στον Εισαγγελέα μέσα σε 24 ώρες και ο τελευταίος να αποφανθεί για την απόλυση ή την έκδοση εντάλματος φυλάκισης μέσα σε τρεις ημέρες. Προβλέπεται διήμερη παράταση σε περίπτωση ανωτέρας βίας.

Προκύπτει λοιπόν από την προαναφερθείσα συνταγματική επιταγή ότι ο συλληφθείς πρέπει να παραμένει στα χέρια των αστυνομικών αρχών τον απολύτως αναγκαίο χρόνο. Και για να διαφυλαχθεί αυτό η παράγραφος 2 του άρθρου 6 πρέπει να ερμηνεύεται ως προς τις προθεσμίες που προβλέπει στενά για ν' αποφεύγονται καταστρατηγήσεις. Παρά ταύτα δυστυχώς τα πράγματα δεν είναι τόσο ευχάριστα. Στην πρακτική η ορισθείσα στο Σύνταγμα διαδικασία και οι προβλεπόμενες προθεσμίες παραβιάζονται συχνά κυρίως επί αυτοφώρων εγκλημάτων. Ως δικαιολογία αυτής της παραβίασης προβάλλεται συνήθως ανάγκη διενέργειας των κατά το άρθρο 243 παράγραφος 2 Κ.Π.Δ προανακριτικών πράξεων οι οποίες συμβάλλουν στη διακρίβωση των συνθηκών του εγκλήματος, την επιβεβαίωση της ταυτότητας του δράστη κτλ. Σκοπός της προανάκρισης είναι η διασφάλιση αποδείξεων μέχρις ότου ο εισαγγελέας ασκήσει ποινική δίωξη.

στ) Συνέπειες παραβίασης των προθεσμιών του άρθρου 6 παράγραφος 2 του Συντάγματος

Αν η προθεσμία της δεύτερης παραγράφου περάσει άπρακτη, ο κρατούμενος πρέπει να απολύεται. Το Σύνταγμα προκειμένου να εξασφαλίσει κάποιες προστατευτικές δικλείδες για τους συλληφθέντες ορίζει ότι οι παραβάτες της παραπάνω ρύθμισης τιμωρούνται για το έγκλημα της παράνομης κατακράτησης θεμελιώνοντας ποινική ευθύνη εκείνου που παραβαίνει την υποχρέωση άμεσης απόλυσης. Προσπαθεί ο συντακτικός νομοθέτης να προστατεύσει εκείνον που συλλαμβάνεται και να περιορίσει όσο γίνεται τη στέρηση της προσωπικής του ελευθερίας. Η υποχρέωση απόλυσης είναι άμεση συνταγματική επιταγή, η παραβίαση της οποίας επιφέρει εκτός από την ποινική και πειθαρχική ευθύνη του παραβάτη και αστική αφού ο τελευταίος υποχρεούται να αποζημιώσει τον παρανόμως κατακρατηθέντα. Για τη στοιχειοθέτηση της αντικειμενικής υπόστασης της παράβασης της παραγράφου 3 απαιτείται εκτός από γνώση της παράβασης και βούληση παραγωγής του ανωτέρω αποτελέσματος, δηλαδή δόλος, έστω και ενδεχόμενος.

Αν η ποινική ευθύνη του υπαιτίου παρανόμου κατακράτησης οφείλεται στην εκπλήρωση προσταγής ανωτέρου υπαλλήλου τίθεται το ζήτημα αν συντρέχει λόγος άρσης του άδικου σύμφωνα με το άρθρο 21 του Ποινικού Κώδικα. Το Σύνταγμα βέβαια δεν προβαίνει στη ρύθμιση τέτοιων λεπτομερών ζητημάτων που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του κοινού νομοθέτη καθώς κάτι τέτοιο θα επιμήκυνε ακόμα περισσότερο τις ήδη μακροσκελείς διατάξεις του Συντάγματος.

ζ) Τα ανώτατα όρια της προσωρινής κράτησης – Νομολογιακά δεδομένα

Η τελευταία παράγραφος του άρθρου 6 αναφέρεται στα ανώτατα όρια προφυλάκισης η οποία πλέον και κατά τη διάταξη του άρθρου 282 Κ.Π.Δ. ισχύει μόνο για τα κακουργήματα και δεν μπορεί να υπερβαίνει το ένα έτος. Κατ' εξαίρεση και μόνο εφόσον το κρίνει το αρμόδιο δικαστικό Συμβούλιο τα χρονικά αυτά όρια μπορούν να παραταθούν κατά 6 μήνες. Το Σύνταγμα προσδιορίζει τα ακριβή όρια της προσωρινής κράτησης, υποδηλώνοντας την επιμονή του συντακτικού νομοθέτη να εξασφαλίσει την όσο δυνατό μικρότερη και απολύτως αναγκαία στέρηση της ελευθερίας του κρατουμένου. Στο τελευταίο εδάφιο μάλιστα εξειδικεύεται η απαγόρευση ώστε να αμβλυνθεί ο κίνδυνος υπέρβασης των ανώτατων ορίων με τεχνάσματα ενδεχομένως των αστυνομικών αρχών.

Σχετικά με την παράταση της προσωρινής κράτησης παραθέτουμε ένα παράδειγμα από τη νομολογία, που θα μας βοηθήσει να βγάλουμε χρήσιμα συμπεράσματα. Έτσι λοιπόν σύμφωνα με το υπ' αριθμόν 430/1990 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Θεσσαλονίκης «διατάσσεται η παράταση της προσωρινής κράτησης μέχρι τη συμπλήρωση του ανώτατου ορίου της επειδή θεωρείται βέβαιο ότι αν ο κατηγορούμενος αφεθεί ελεύθερος δε θα εμφανιστεί στο δικαστήριο κατά τη μέρα εκδίκασης της υπόθεσης εξαιτίας της βαρύτητας των πράξεων για τις οποίες παραπέμπεται, που τιμωρούνται ως κακουργήματα με ποινή κάθειρξης». Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι το δικαστικό Συμβούλιο εν όψει των περιστάσεων παρατείνει την προσωρινή κράτηση με βούλευμα αιτιολογημένο και έχοντας γι' αυτό επιχειρήματα.

η) Το τεκμήριο της αθωότητας και η προστασία της προσωπικής ελευθερία στην πράξη

Πρωταρχική μέριμνα του συντακτικού νομοθέτη είναι όπως έχουμε επανειλημμένως τονίσει, αφενός η προσωπική ελευθερία του κάθε πολίτη και αφετέρου ο περιορισμός των προσβολών του πολύτιμου αυτού αγαθού στο αναγκαίο μέτρο. Γιατί τα ατομικά δικαιώματα του πολίτη, στα πλαίσια της ποινικής δίκης κινδυνεύουν πολύ περισσότερο από κάθε άλλη ποινική διαδικασία καθώς προβλέπουν βαρύτερες κυρώσεις. Το άρθρο 6 είναι μια από τις βασικότερες «δικαστικές» διατάξεις του Συντάγματος και αυτό γιατί η καταπάτηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από φορείς της κρατικής εξουσίας και των αστυνομικών αρχών είναι συνηθισμένη στην πράξη. Προσαγωγές υπόπτων χωρίς δικαστικό ένταλμα, κράτησης άνω των 24 ωρών χωρίς προσαγωγή στον ανακριτή και άλλες τακτικές που θίγουν τα ατομικά δικαιώματα και ισοπεδώνουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, καθιστούν αναγκαία τη θεσμοθετημένη προστασία που παρέχει το Σύνταγμα. Το γεγονός μάλιστα ότι το άρθρο 6 δεν υπόκειται σε αναθεώρηση αποδεικνύει ακόμα περισσότερο την αξία των απαραβίαστων αρχών του Συντάγματος.

Έτσι υπό την καθοδήγηση και τον έλεγχο του Συντάγματος διαπλέκεται ένα ολόκληρο σύστημα ποινικών διατάξεων που σκοπό έχει ασφαλώς την απονομή της δικαιοσύνης χωρίς όμως αυτή να ν' αποβαίνει σε βάρος των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, εξάλλου η αρχή ότι «αποδεικτέα είναι η ενοχή και όχι η αθωότητα του κατηγορουμένου» τονίζει αυτό ακριβώς το γεγονός : ότι δηλαδή κάθε ύποπτος ή κατηγορούμενος δικαιούται ανθρώπινης μεταχείρισης και σεβασμού διότι είναι αθώος, μέχρις ότου το δικαστήριο αποφανθεί για το αντίθετο. Οι αστυνομικές αρχές σε καμία περίπτωση δε νομιμοποιούνται να αποφαινούνται για την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου, να λαμβάνουν μέτρα επ' αυτού και να προβαίνουν κατά βούληση σε οποιαδήποτε αυθαίρετη ενέργεια. Αντίθετα οφείλουν να σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την προσωπικότητα και τα αναφαίρετα συνταγματικά δικαιώματα του καθενός. Δύο μάλιστα πρόσφατες αποφάσεις του Αρείου Πάγου έρχονται να επιβεβαιώσουν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Πρόκειται για τις αποφάσεις 1241/2000 και 1827/2000 που ορίζουν ότι εφόσον δεν υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις για να στοιχειοθετήσουν την ενοχή του κατηγορουμένου κηρύσσεται αθώος λόγω του τεκμηρίου αθωότητας.

2. Η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*

α) Έννοια και περιεχόμενο

Η πιο θεμελιώδης αρχή του ποινικού μας δικαίου βρίσκεται διατυπωμένη στην πρόταση : «Εγκλημα δεν υπάρχει, ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο». Την αρχή αυτή προστατεύει το Σύνταγμα στο άρθρο 7 παράγραφος 1 εδ. α' παρέχοντας εγγυήσεις στους πολίτες για προστασία από αυθαίρετη επιβολή ποινών. Οι ρίζες της βρίσκονται στην Αρχαία Ελλάδα, τη Ρώμη και το Μεσαίωνα, αλλά κατακτήθηκε νομικά ως ατομικό δικαίωμα μετά τη γαλλική επανάσταση. Περιλήφθηκε στο άρθρο 11 παράγραφος 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο άρθρο 7 της Διεθνούς Σύμβασης της Ρώμης. Στην Ελλάδα κατοχυρώθηκε συνταγματικά για πρώτη φορά με το Σύνταγμα του 1844 με ατελή διατύπωση, ενώ πληρέστερη πρόβλεψη υπήρχε στα Συντάγματα του 1927 και του 1952. επιβεβαιώνοντας έτσι το φιλελεύθερο πνεύμα που ανέκαθεν διέπνεε τα ελληνικά

Συντάγματα.

Το αξίωμα «nullum crimen nulla poena sine lege» εκφράζει την αρχή της νομιμότητας και έχει τέσσερις ειδικότερες απαγορεύσεις που θα αναλυθούν ξεχωριστά : η απαγόρευση αόριστου ποινικού νόμου (lege certa), η απαγόρευση του εθίμου για τη θεμελίωση ή την επαύξηση του αξιόποινου (lege scripta), η απαγόρευση της αναλογίας (lege stricta) και τέλος η αναδρομική ισχύ νόμου που θεμελιώνει ή επαυξάνει το αξιόποινο (praeiudicium lege). Ο λόγος για τον οποίο η αρχή αυτή έχει καθοριστική σημασία στο χώρο της δικαιοσύνης άλλα και στα πλαίσια της εύρυθμης λειτουργίας μιας κοινωνίας είναι ότι πρέπει ο πολίτης να γνωρίζει ποία είναι η σφαίρα της ελευθερίας δράσης του. Πρέπει δηλαδή να είναι σε θέση να γνωρίζει τι επιτρέπεται και τι όχι, ποια είναι τα όρια της ελευθερίας του.

β) Ο αόριστος ποινικός νόμος

Ξεκινώντας από το πρώτο στοιχείο του αξιώματος δηλαδή την απαγόρευση των αόριστων νόμων να σημειώσουμε ότι η απαγόρευση αυτή έχει δύο σκέλη. Καταρχήν δεν υπάρχει ποινή όταν ο νόμος είναι αόριστος -nulla poena sine lege certa- αλλά δεν υπάρχει και έγκλημα όταν ο νόμος είναι αόριστος -nulla crimen sine lege certa. Ποιος όμως νόμος θεωρείται αόριστος; Το ίδιο το Σύνταγμα στο δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 7 προβλέπει ότι ο νόμος πρέπει να ορίζει τα στοιχεία της πράξης. Αυτό σημαίνει ότι το Σύνταγμα αξιώνει από το νόμο να περιγράφει την πράξη που απειλείται με ποινή ώστε να σχηματίζεται στο μυαλό μας μια εικόνα του περιγραφόμενου εγκλήματος. Περιγραφή σημαίνει αφήγηση, απεικόνιση με λέξεις αλλά και περιορισμό μέσα σε γραμμές. Αρκεί να προσδιορίζεται το φυσικό αποτέλεσμα με την πλατιά ή την στενή έννοια του όρου ώστε να συνάγεται με σαφήνεια το κοινωνικό πρόσωπο της πράξης, να ορίζεται ορισμένο άδικο. Συνεπώς μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ποινική διάταξη που δεν περιγράφει ένα φυσικό αποτέλεσμα ή δεν ορίζει το άδικο μιας πράξης είναι αόριστη. Αν για παράδειγμα ορίζεται ότι : «κάθε πράξη ή παράληψη που στρέφεται κατά του καθεστώτος και ενέχει προσβολή της έννομης τάξης, τιμωρείται...» είναι σαφές ότι πρόκειται για αόριστη και συγχρόνως αντισυνταγματική διάταξη. Επίσης όταν έχουμε αναγραφή του τύπου μιας πράξης χωρίς τον ειδικότερο προσδιορισμό των στοιχείων της έχουμε αοριστία. Για παράδειγμα «ο ένοχος μαστροπείας τιμωρείται...». Η διάταξη αυτή είναι αόριστη καθώς ορίζει τον τύπο της πράξης (μαστροπεία) χωρία να το διασαφηνίζει και να τον επεξηγεί.

Θέμα αοριστίας τέθηκε και στην υπ' αριθμόν 313/1982 υπόθεση του Πλημμελειοδικείου Φλωρίνης όπου ανέκυψε το ζήτημα αν οι αποφάσεις του άρθρου 21 παράγραφος 3 του Αγορανομικού Κώδικα είναι αόριστες και επομένως προσκρούουν στο άρθρο 7 παράγραφος 1 του Συντάγματος. Το Πλημμελειοδικείο αποφάνθηκε ότι η Νομαρχία Φλωρίνης στο άρθρο αυτό ποινικοποιούσε τη συμπεριφορά των πλανοδίων πολιτών σε λαϊκές αγορές χωρίς όμως να περιγράφει με σαφήνεια την επίμαχη αυτή συμπεριφορά. Και αφού λείπει η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, καθ' ότι αυτή πουθενά δεν προσδιορίζεται στο νόμο, οι κατηγορούμενοι είναι αθώοι.

Στην υπ' αριθμόν 1463/1981 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου συζητήθηκε το αν το άρθρο 191 παράγραφος 1 του Π.Κ προσκρούει στο άρθρο 7 παράγραφος 1 του Συντάγματος λόγω αοριστίας στην περιγραφή της εγκληματικής συμπεριφοράς. Στη διάταξη αυτή αναφέρονται οι όροι «ψευδείς ειδήσεις» και

«φήμες» και τέθηκε ζήτημα για το αν οι φράσεις αυτές μπορούν να περιγράψουν επαρκώς την ποινικοποιούμενη συμπεριφορά ή διακρίνονται από αοριστία. Κρίθηκε λοιπόν η «επιτηδειότητα των ειδήσεων» όπως αναφέρεται στη διάταξη του άρθρου 191 παράγραφος 1 Π.Κ. αποτελεί νομική έννοια που χρήζει εξειδίκευσης και προσκρούει στο άρθρο 7 παράγραφος ένα του Συντάγματος.

i) Εν λευκώ ποινικοί νόμοι

Στα πλαίσια της ανάπτυξης του ζητήματος των αόριστων ποινικών νόμων χρήσιμο είναι να αναφερθούμε στους « εν λευκώ ποινικούς νόμους». Σε αυτούς καθορίζεται η επιβλητέα ποινή για ένα έγκλημα, το οποίο περιγράφεται ολικά ή μερικά σε άλλο κανόνα δικαίου στον οποίο γίνεται παραπομπή (Ανδρουλάκης, Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, σελ. 101). Στους νόμους δηλαδή τους «εν λευκώ» δεν υπάρχει καθόλου περιγραφή της πράξης κάτι που προσκρούει στην αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa* που προβλέπουν τα άρθρα 1 Π.Κ και 7 παράγραφος 1 Συντάγματος. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το άρθρο 291 παρ. 3 του ΠΚ που ορίζει ότι «κάθε παράβαση των διαταγμάτων των διοικητικών κανονισμών που αφορούν την αστυνόμευση, την ασφάλεια και γενικά τη διοίκηση και τη χρήση σιδηροδρόμων, της υδάτινης συγκοινωνίας και αεροπλοΐας που δεν προβλέπεται από τις παρ. 1 και 2 τιμωρείται με χρηματική ποινή». Η διάταξη αυτή είναι αόριστη και συνακόλουθα αντισυνταγματική καθώς δεν ορίζει πως η παράβαση που αναφέρεται στη χρήση προσβάλλει το αγαθό της συγκοινωνίας.

ii) Περιγραφικές έννοιες

Εκτός από τους «εν λευκώ» ποινικούς νόμους πρόβλημα αοριστίας προκύπτει και στην περίπτωση των περιγραφικών εννοιών, εκείνων δηλαδή που αποδίδουν ευθέως ορισμένη εμπειρική πραγματικότητα καθώς και άλλων εννοιών που απαιτούν διανοητική κατεργασία. Αυτές οι έννοιες διασαφηνίζονται είτε με στοιχεία αξιολογικά είτε γνωστικά (κίνδυνος, φόβος) είτε νομικά (ξένο πράγμα) είτε μετανομικά («άσεμνες πράξεις», «παράνομο» όφελος) κλπ. (Ανδρουλάκης Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, σελ. 135 επ.). Οι νόμοι που δημιουργούνται έχοντας τέτοια στοιχεία καθίστανται πολλές φορές προβληματικοί, καθώς έχουν και κοινωνικοηθικά στοιχεία που δεν είναι εύκολα οριστά, είναι ευμετάβλητα και δεν είναι συγκεκριμένα. Παραδείγματα από τη νομολογία μπορούν να στηρίξουν την παραπάνω ανάλυση. Ο Άρειος Πάγος στην 1097/76 απόφασή του επικύρωσε την καταδίκη για προσβολή άσεμνης κινηματογραφικής ταινίας, η οποία είχε εγκριθεί από τα μέλη της Επιτροπής Ελέγχου. Σε νεότερη απόφασή του, ήτοι την 1509/1984 αξίωνε πράξεις που προσβάλλουν «βάνουσα» τη δημόσια αιδώ. Έτσι φαίνεται ότι η σημασία και βαρύτητα των ίδιων λέξεων μπορεί να αλλάξει με την πρόοδο της κοινωνίας.

γ) Το έθιμο ως πηγή θεμελίωση ή επαύξησης του αξιοποίνου

Περνώντας τώρα στη δεύτερη απαγόρευση του αξιώματος του άρθρου 7 την

απαγόρευση δηλαδή του εθίμου, πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η απαγόρευση ισχύει για τη θεμελίωση του αξιοποίνου ή για την επαύξησή του μόνο. Η διάταξη που ποινικοποιεί μια συμπεριφορά πρέπει να είναι ένας γραπτός κανόνας δικαίου, θεσπιζόμενος από τα αρμόδια όργανα της πολιτείας και όχι ένα προϊόν λαϊκής βούλησης. Επίσης, αποκλείονται για τη θεμελίωση του αδικού και οι γενικές αρχές του δικαίου. Έμμεσα βέβαια συγχωρείται η επαύξηση ή θεμελίωση του αξιοποίνου με έθιμο, όταν οι προϋποθέσεις του ποινικού κολασμού συγκροτούνται βάσει αυτών που ισχύουν σε άλλους κλάδους του δικαίου, όπου επιτρέπεται το έθιμο.

δ) Η απαγόρευση της αναλογίας

Τρίτη διάκριση είναι η απαγόρευση της αναλογίας. Όταν το κείμενο του νόμου είναι σαφές δεν τίθεται ζήτημα ερμηνείας. Συνήθως όμως ανάμεσα στο αφηρημένο κείμενο του νόμου και στη συγκεκριμένη περίπτωση παρεμβάλλεται ένας κενός χώρος, ο οποίος για να συμπληρωθεί χρειάζεται μια πνευματική εργασία. Την εργασία αυτή καλείται να την κάνει ο δικαστής. Η ερμηνεία των ποινικών διατάξεων απαγορεύει την αναλογία. Χαρακτηριστικό της αναλογικής εφαρμογής (ή αναλογίας) είναι ότι προχωρά πέρα από το γλωσσικό – λεκτικό – νόημα του οικείου κανόνα. Ζήτημα αναλογικής εφαρμογής τέθηκε στο αν η λαθραία «αφαίρεση» ηλεκτρικού ρεύματος μπορεί να θεωρηθεί «κλοπή ξένου πράγματος». Τα Γερμανικό Ακυρωτικό αρνήθηκε να δεχτεί την έννοια του πράγματος για το ηλεκτρικό ρεύμα, θεωρώντας ότι θα οδηγούσε σε απαγορευμένη επαύξηση του αξιοποίνου με αναλογική εφαρμογή. Στην υπ' αριθμ. 4797/1985 απόφαση του Πλημμελειοδικείου Θεσ/νίκης κρίθηκε ότι δεν μπορούσε να εφαρμοστεί πλέον το άρθρο 61 παρ. 2 του ν. 75/1975 καθώς το ν.δ. 4000/59 που ποινικοποιούσε την προβλεπόμενη στο άρθρο 61 παρ. 2 του ν. 75/1975 συμπεριφορά είχε καταργηθεί. Στήριξη της ποινής σε άλλο νόμο παρόμοιου περιεχομένου με τον καταργηθέντα θα αποτελούσε απαγορευμένη αναλογία. Επομένως, η παράβαση του άρθρου 61 παρ. 2 του ν. 75/1975 δεν είναι πλέον αξιόποινη. Συχνά βέβαια τίθεται το ζήτημα διαφοροποίησης της (επιτρεπόμενης) διασταλτικής ερμηνείας και της (απαγορευμένης) αναλογικής εφαρμογής. Πάντως ως ένα γενικό κανόνα διαφοροποίησης των δύο εννοιών μπορούμε να διατυπώσουμε τον εξής : «η διασταλτική ερμηνεία είναι μια αναλογική εφαρμογή μέσα στα όρια του γλωσσικού νοήματος».

ε) Αναδρομική ισχύς κανόνων δικαίου

Τέλος, η τέταρτη πτυχή της απαγορευτικής αρχής του άρθρου 7 παράγραφος 1 του Συντάγματος είναι εκείνη της απαγόρευσης της αναδρομικής ισχύος του νόμου. Την απαγόρευση αυτή μάλιστα ορίζει ρητά η παράγραφος 1 του άρθρου 7. Νόμος που θεμελιώνει ή επαυξάνει το αξιόποινο δεν εφαρμόζεται για πράξεις που τελέστηκαν πριν τη θέση του σε εφαρμογή. Σε περίπτωση μάλιστα που –σύμφωνα και με το άρθρο 2 παράγραφος 2 Π.Κ. – από την τέλεση της πράξης μέχρι την αμετάκλητη απόφαση του δικαστηρίου ίσχυσαν περισσότεροι από ένας νόμοι εφαρμόζεται αυτός που έχει τις ευμενέστερες για τον κατηγορούμενο προβλέψεις. Μάλιστα ο επιεικέστερος νόμος ασκεί επιρροή και μετά την αμετάκλητη δικαστική απόφαση

εφόσον αναγορεύει την πράξη μη αξιόποινη, οπότε παύει και η εκτέλεση της ποινής. Να σημειωθεί βέβαια ότι η αναδρομική εφαρμογή του επεικέστερου νόμου δεν είναι επιβεβλημένη. Το Σύνταγμα στο άρθρο 7 απαγορεύει την αναδρομική εφαρμογή ενός αυστηρότερου νόμου, χωρίς όμως να επιτάσσει την εφαρμογή του επεικέστερου. Σχετική είναι η υπ' αριθμόν 643/1993 απόφαση του Αρείου Πάγου που προέβη σε διάκριση ανάμεσα σε εκκρεμείς και μη δίκες προκειμένου για την ισχύ του ευμενέστερου νόμου, παρά την αντίθετη γνώμη του εισαγγελέα. Σχετικές ήταν και οι αποφάσεις 11/1994 και 739/1993 του Αρείου Πάγου. Το θέμα έχει δημιουργήσει μία διάσταση απόψεων για το αν επιβάλλεται η εφαρμογή του επεικέστερου νόμου σε πράξεις που τελέστηκαν πριν τη θέσπιση του. Ο Άρειος Πάγος και στις δυο προαναφερόμενες υποθέσεις δέχτηκε ότι η διάταξη του άρθρου 2 παράγραφος 1 του Π.Κ. δεν έχει επαυξημένη τυπική ισχύ όπως εκείνη του άρθρου 7 παράγραφος 1 του Συντάγματος και επομένως δεν αποκλείεται ο κοινός νομοθέτης θεσπίζοντας το νέο, ηπιότερο νόμο να ορίσει ότι αυτός δεν θα εφαρμόζεται σε πράξεις προγενέστερες της θέσπισης του νόμου, διότι κατά την κρίση του οι συνθήκες που επέβαλαν τη θέσπιση του ηπιότερου νόμου, δεν συνέτρεχαν όταν τελέστηκε η πράξη. Πάντως έχει έντονα υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή το άρθρο 7 παράγραφος 1 επιβάλλει την εφαρμογή του επεικέστερου νόμου, ξεφεύγοντας από τη λεκτική διατύπωση και επικεντρωνόμενοι περισσότερο στην τελολογική ερμηνεία της διάταξης. Πρέπει να δεχτούμε ότι η δεύτερη άποψη –ότι δηλαδή η εφαρμογή του ευμενέστερου νόμου είναι επιβεβλημένη- είναι πιο σωστή, διότι εξυπηρετείται καλύτερα ο σκοπός της συνταγματικής διάταξης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 παράγραφος 1 Π.Κ., ο οποίος είναι να επωφελείται ο κατηγορούμενος (εφόσον η δίκη είναι εκκρεμής) ή ο καταδικασθείς (εφόσον μετά την καταδίκη παύει η πράξη να είναι αξιόποινη) από τις ευνοϊκές αυτές ρυθμίσεις του νόμου.

3. Τα βασανιστήρια και η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

α) Έννοια και περιεχόμενο των βασανιστηρίων και των σωματικών κακώσεων

Μετά την ανάλυση του αξιώματος «nullum crimen nulla poena sine lege» ενδιαφέρον έχει η ερμηνευτική προσέγγιση της παρ. 2 του άρθρου 7 του Συντάγματος σύμφωνα με την οποία απαγορεύονται και τιμωρούνται τα βασανιστήρια, οι σωματικές κακώσεις και η ψυχολογική βία. Ταυτόχρονα περιέχει νομοθετική εξουσιοδότηση με την οποία εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να ρυθμίσει τις λεπτομέρειες και το νομικό πλαίσιο της προαναφερθείσας συνταγματικής επιταγής. Η διάταξη αυτή συνδέεται με εκείνη του άρθρου 2 παρ. 1 Σ η οποία κατοχυρώνει τη γενική θεμελιώδη προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η διάταξη προκαλεί προβληματισμούς σχετικά με το τι θεωρείται βασανιστήριο, σωματική κάκωση κι ψυχολογική βία, ώστε να ορίσουμε το πεδίο εφαρμογής της. Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να δώσουμε κάποιους ορισμούς για τις παραπάνω έννοιες. Βασανιστήριο λοιπόν θα λέγαμε ότι είναι «κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη καθώς και κάθε τεχνικό ή φυσικό μέσο με σκοπό να καμφθεί η βούληση του θύματος». Ο σκοπός των βασανιστηρίων δεν αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο τους, είναι δηλαδή αδιάφορο αν γίνονται για την προστασία της έννομης τάξης. Απαγορευμένη σωματική κάκωση είναι κατ' αρχήν «κάθε αναγκαστική ιατρική επέμβαση αλλά και κάθε βίαιη επέμβαση στη σωματική

ακεραιότητα και τη λειτουργία του ανθρώπου». Τέλος, άσκηση ψυχολογικής βίας συνιστά «κάθε είδους εκβιασμός, η επέμβαση των κρατικών οργάνων, παραβίαση, διεύρυνση και νομική αξιολόγηση του υποσυνειδήτου κόσμου του ανθρώπου» (Π.Δ. Δαγτόγλου, σελ. 206 επ). Στα πλαίσια άσκησης ψυχολογικής βίας ανήκει η χρησιμοποίηση ανιχνευτή ψεύδους, που απαγορεύεται κατά το άρθρο 137 Α παρ. 3 εδ. β' ΠΚ, η ναρκοανάλυση και η πλύση εγκεφάλου. Κάθε τέτοια συμπεριφορά αλλά και άλλες που προσδιορίζονται λεπτομερέστερα στο χώρο του ποινικού δικαίου συνιστά παραβίαση του άρθρου 7 παρ. 2 Σ. Έτσι για παράδειγμα ο ξυλοδαρμός υπόπτου που έχει προσαχθεί στο αστυνομικό τμήμα για κατάθεση, προκειμένου να ομολογήσει, αποτελεί πρακτική που απαγορεύεται από το Σύνταγμα, η οποία όμως συνηθίζεται στην πράξη. Και δεν είναι λίγες οι φορές που βλέπουν το φως της δημοσιότητας καταγγελίες για βασανιστήρια και βάνανυση μεταχείριση των κρατουμένων στις φυλακές παρά τις επιταγές του Συντάγματος.

β) Πολιτικά κινήματα και θανατική ποινή

Το άρθρο 7 του Συντάγματος αναφερόταν και στην έννοια των πολιτικών εγκλημάτων απαγορεύοντας για αυτά την θανατική ποινή. Όπως γίνεται αντιληπτό το άρθρο 7 ρυθμίζει ζητήματα εμπύπτοντα στο χώρο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου κα αποτελεί έτσι μια από τις σημαντικότερες «ποινικές» διατάξεις του Συντάγματος, αφού καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμελιωδών αρχών και κανόνων του ποινικού δικαίου. Θανατική ποινή λοιπόν προβλέπεται για κακουργήματα σε καιρό πολέμου και που σχετίζονται με αυτόν. Εξουσιοδοτείται ο κοινός νομοθέτης να προσδιορίσει αυτά τα εγκλήματα. Πάντως το Σύνταγμα απαγορεύει τη θανατική ποινή για απολιτικά εγκλήματα, δηλαδή για αυτά που απευθύνονται άμεσα κατά της Πολιτείας και σκοπεύουν στην κατάλυσή της ή στην αλλοίωση του Πολιτεύματος. Ο Άρειος Πάγος με την απόφασή του 860/1976 ασχολήθηκε με το ζήτημα στην περίπτωση έκδοσης ενός Γερμανού υπηκόου. Το έγκλημα για το οποίο κατηγορούνταν δεν θεωρήθηκε πολιτικό.

γ) Αποζημίωση παρανόμως καταδικασθέντων

Στην τελευταία παράγραφο του άρθρου 7 ο συντακτικός νομοθέτης προβλέπει ότι το κράτος κατόπιν δικαστικής απόφασης πρέπει να αποζημιώνει όσους καταδικάστηκαν ή φυλακίστηκαν άδικα ή παράνομα. Στη διάταξη αυτή γίνεται αντιληπτό ότι το Σύνταγμα μεριμνά για την αποκατάσταση της τιμής και της αξιοπρέπειας του αδίκως καταδικασθέντος πολίτη. Είναι εξάλλου σαφές ότι η ποινική διαδικασία εκτός από τις βαριές ποινές που προβλέπει και τη στέρηση πολλών ατομικών δικαιωμάτων ενέχει από μόνη της μια κοινωνικοθητική απαξία σε βάρος του κατηγορουμένου. Ο εμπλεκόμενος σε μια ποινική δίκη στιγματίζεται κοινωνικά και σε περίπτωση καταδίκης, ακόμα και αν αυτή αποδειχθεί παράνομη, ο κοινός αντίκτυπος για αυτόν είναι μεγάλος. Σε αντιστάθμιση λοιπόν της αδικίας που διαπράττεται σε βάρος του το Σύνταγμα προβλέπει υποχρέωση αποζημίωσης από την πλευρά της πολιτείας εφόσον βέβαια προηγηθεί σχετική δικαστική απόφαση.

4. Το άσυλο κατοικίας και η προστασία της ιδιωτικής ζωής

α) Η έννοια ασύλου κατοικίας

Το άρθρο 9 προστατεύει το άσυλο κατοικίας και την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου. Η έννοια της κατοικίας δεν εξειδικεύεται στο Σύνταγμα. Κατοικία λοιπόν σύμφωνα με το ποινικό δικονομικό δίκαιο είναι κάθε χώρος ανεξάρτητα από την έκτασή του, στον οποίο διαμένει κάποιος είτε μόνιμα είτε προσωρινά, είτε μόνος του είτε μαζί με άλλους, εφόσον είναι επαρκώς περιφραγμένος, ανεξάρτητα του αν είναι στεγασμένες ή όχι ώστε να μην είναι προσιτός σε οποιοδήποτε.

Η έννοια του ασύλου δεν πρέπει να συγχέεται με ορισμένες άλλες, εκ πρώτης όψεως συγγενείς έννοιες όπως είναι η διπλωματική ασυλία, η προστασία της ιδιοκτησίας κτλ. Ο όρος «άσυλο» κατοικίας σημαίνει απαγόρευση εισόδου και παραμονής στην κατοικία κάποιου, από τα όργανα της κρατικής εξουσίας. Να σημειωθεί εδώ ότι το άρθρο 9 προστατεύει το άσυλο κατοικίας μόνο από τους φορείς της δημόσιας εξουσίας όχι άλλων ιδιωτών. Επίσης να τονίσουμε ότι απαγορεύεται μόνο η είσοδος και η παραμονή και όχι η έξοδος γιατί κάτι τέτοιο θα αποτελούσε περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας και της ελευθερίας κίνησης των 5 παρ. 3 και 5 παρ. 4 του Συντάγματος. Σε περίπτωση παραβίασης της κατοικίας κάποιου από ιδιώτη κάνουμε λόγο για διατάραξη της οικιακής ειρήνης, η οποία είναι αδίκημα που προβλέπεται από το άρθρο 334 του Π.Κ. Στην υπ' αριθμόν 93/1990 απόφασή του ο Άρειος Πάγος έκρινε μια τέτοια περίπτωση. Οι δύο κατηγορούμενοι εισήλθαν στην κατοικία της παθούσης χωρίς δικαίωμα και γι' αυτό θεωρήθηκε παράνομη. Αναφορικά με την έννοια της κατοικίας χρήσιμο είναι να αναφέρουμε τη γνωμοδότηση του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Κατερίνης της 1-4-1978 ο οποίος εξειδικεύει την έννοια της κατοικίας και σημειώνει ότι κατοικία πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνο η οικία στην οποία κάποιος διαβιώνει αλλά και η σκηνή, το πλοίο και κάθε όχημα, οι χώροι επαγγελματικής απασχόλησης εφόσον χρησιμοποιούνται για τον ίδιο σκοπό. Αυτό έχει μεγάλη σημασία εν όψει της έρευνας σε κατοικία με την οποία θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

Τέλος σχετικά με το άσυλο κατοικίας αξίζει να τονίσουμε ότι δεν μπορεί αυτό να αποτελεί άσυλο παρανομίας ώστε να μπορεί ο καθένας να δρα ανενόχλητος, επιδιόδομος σε κάθε είδους παράνομη δραστηριότητα με μόνη δικαιολογία ότι βρίσκεται στην κατοικία του άρα και σε χώρο μη προσιτό στον οποιοδήποτε. Η παραβίαση από την άλλη του ασύλου κατοικίας προκειμένου να σωθεί η ζωή κάποιου που κινδυνεύει δεν μπορεί βέβαια να θεωρηθεί ποινικά κολάσιμη πράξη.

β) Έρευνα σε κατοικία

Τις προϋποθέσεις διεξαγωγής έρευνας σε κατοικία ρυθμίζουν τα άρθρα 253 έως 256 του Κ.Π.Δ. Όπως εξάλλου και το Σύνταγμα προβλέπει για να διεξαχθεί έρευνα σε κατοικία απαιτείται πάντοτε η παρουσία δικαστικού λειτουργού είτε αυτός είναι Εισαγγελέας, είτε ανακριτής είτε Ειρηνοδίκης ή Πταισματοδίκης. Γίνεται δεκτό ότι κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας πρέπει να αποφεύγεται κάθε περιττή δημοσιότητα, ενόχληση των ενοίκων που δεν είναι απολύτως αναγκαία και πρέπει να υπάρχει σεβασμός της υπόληψης και των ατομικών μυστικών σύμφωνα και με το

άρθρο 256 Κ.Π.Δ. Η διεξαγωγή έρευνας σε κατοικία γίνεται στα πλαίσια ανάκρισης για κακουργήματα ή πλημμελήματα ενώ απαραίτητη είναι και προηγούμενη έκδοση εντάλματος.

γ) Το απαραβίαστο της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής

Όσον αφορά την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου που προστατεύεται στο άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' του Συντάγματος πρέπει κατ' αρχήν να κάνουμε μια βασική διάκριση : ιδιωτική ζωή, είναι η ζωή του ατόμου αυτού καθ' εαυτού ως ξεχωριστής οντότητας και δεν ταυτίζεται με την οικογενειακή. Σημαίνει ότι υπάρχει ένας πυρήνας στη ζωή κάθε ατόμου στον οποίο μόνο αυτός μπορεί να διεισδύσει. Τα όρια και το περιεχόμενο της ιδιωτικής του ζωής τα καθορίζει κατ' αρχήν μόνο του το άτομο. Η διακήρυξη του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής σημαίνει απαγόρευση δημοσιοποίησης της. Έτσι απαγορεύεται η υποχρεωτική συστέγαση εκτός αν βρίσκεται στα πλαίσια του ποινικού κολασμού ή της προσωρινής κράτησης, η οπτικοακουστική παρακολούθηση, η υποχρέωση του ατόμου να δημοσιοποιεί στοιχεία της προσωπικής του ζωής κ.α.

Η Οικογενειακή ζωή από την άλλη διακρίνεται αφενός από την ιδιωτική και αφετέρου από τη δημόσια. Πρόκειται για αποθετικό δικαίωμα, του status negativus σύμφωνα με τη διάκριση του Georg Jellinek. Απαγορεύεται έτσι ο οικογενειακός προγραμματισμός, ο περιορισμός ή η υποχρέωση ίδρυσης οικογένειας, η αντικατάσταση της γονικής μέριμνας με κρατική εκτός βέβαια από τις περιπτώσεις που επιβάλλεται από τις περιστάσεις.

Τέλος να σημειώσουμε ότι στο άρθρο 9 Α προβλέπεται η προστασία των προσωπικών δεδομένων από τη συλλογή, χρήση και επεξεργασία συνήθως μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών. Και δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, όπου στα πλαίσια αστυνομικών ερευνών για τη διακρίβωση συνθηκών ενός εγκλήματος ή αναζήτησης στοιχείων, καταστρατηγείται αυτό το δικαίωμα.

5. Το απόρρητο της επικοινωνίας

α) Έννοια και περιεχόμενο

Το άρθρο 19 του Συντάγματος προστατεύει το απόρρητο της επικοινωνίας. Αφορά όχι μόνο τα γραπτά μηνύματα -τις επιστολές- αλλά και κάθε μορφή επικοινωνίας π.χ. τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, φαξ, τηλεγραφήματα κτλ. Προστατεύεται η απόρρητη, η προσωπική και ιδιωτική επικοινωνία και όχι η δημόσια (ομιλία, διάλεξη, αγγελία) η οποία δεν εμπίπτει καν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19. Με τη διάταξη του άρθρου 19 προστατεύεται το απόρρητο αυτό καθ' εαυτό και όχι το μήνυμα του οποίου την προστασία προβλέπει το άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος. Η διακήρυξη του απαραβίαστου της ιδιωτικής επικοινωνίας έχει την έννοια ότι απαγορεύεται κάθε ενέργεια των δημόσιων αρχών που σκοπό έχει να λάβουν γνώση ή να κοινοποιήσουν σε τρίτους το περιεχόμενο μιας επιστολής ή μιας τηλεφωνικής συνδιάλεξης. Η συνταγματική κατοχύρωση του απορρήτου της επικοινωνίας εξάλλου δεν είναι καινούργια. Ήδη το Σύνταγμα του 1844 στο άρθρο 14 ορίζει ότι «το απόρρητο των

επιστολών είναι απαραβίαστο», ενώ το άρθρο 20 του Συντάγματος του 1864 χαρακτήρισε το απόρρητο των επιστολών «απόλυτα» απαραβίαστο.

β) Το άρθρο 19 Σ και η ποινική δίκη

Το πρόβλημα που συχνά δημιουργείται αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 εντοπίζεται κυρίως στη χρησιμοποίηση αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση του άρθρου αυτού στην ποινική δίκη. Το άρθρο 19 περιέχει μια επιφύλαξη νόμου σύμφωνα με την οποία επαφίεται στον κοινό νομοθέτη να ορίσει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική εξουσία δεν δεσμεύεται από το απόρρητο της επικοινωνίας. Πάντως το ίδιο το Σύνταγμα προσδιορίζει τις δυο επιτρεπτές εξαιρέσεις που είναι οι λόγοι εθνικής ασφαλείας και η διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Δεν πρόκειται για περιορισμό του γενικού αμυντικού δικαιώματος αλλά για καθορισμό του περιεχομένου του. Η εθνική ασφάλεια και τα ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα αποτελούν τα συνταγματικά όρια του δικαιώματος. Ο κοινός ποινικός νομοθέτης από την άλλη εξειδικεύει τη συνταγματική διάταξη τιμωρώντας την παραβίαση των απορρήτων, η οποία προβλέπεται στα άρθρα 370 και 370Α του Π.Κ. Σύμφωνα με το άρθρο 370 όποιος ανοίξει επιστολή ή άλλα κλειστά έγγραφα, παραβιάσει κλειστό χώρο στον οποίο είναι φυλαγμένα και τα διαβάσει, τα αντιγράψει ή τα αποτυπώσει με άλλο τρόπο τιμωρείται. Η διάταξη αυτή προστατεύει το απόρρητο των επιστολών ενώ εκείνη του άρθρου 370Α αναφέρεται στο απόρρητο των τηλεφωνημάτων και της προφορικής συνομιλίας.

Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή τιμωρείται και όποιος παγιδεύσει ή με άλλο τρόπο παρέμβει σε τηλεφωνική σύνδεση με σκοπό να πληροφορηθεί ή να μαγνητοφωνήσει το περιεχόμενο της συνδιάλεξης. Τιμωρείται επίσης και όποιος παρακολουθεί ή με τεχνητά μέσα μαγνητοφωνεί συνομιλία τρίτων ή μεταξύ αυτού και κάποιου τρίτου χωρίς αυτός να το γνωρίζει.

Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι δεν είναι κατ' αρχήν δυνατή η χρησιμοποίηση μαγνητοταινίας που είναι προϊόν υποκλοπής ως νόμιμο αποδεικτικό μέσον. Η παράγραφος 4 όμως του άρθρου 370Α ορίζει ότι «δεν είναι άδικη η πράξη της παρ. 3, αν έγινε ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου για τη διαφύλαξη δικαιολογημένου συμφέροντος που δεν μπορούσε να διαφυλαχθεί αλλιώς και ιδίως σε ποινικό δικαστήριο...». Η διάταξη αυτή προβλέπει απόκλιση από τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 19 παρ. 1 εφόσον η μαγνητοταινία χρησιμοποιείται ενώπιον ποινικού δικαστηρίου για λόγους υπέρτερου συμφέροντος σε σχέση με εκείνο που προσβάλλεται. Πότε όμως το συμφέρον εκείνου που επικαλείται ένα προϊόν υποκλοπής προκειμένου να στηρίξει κάποιον ισχυρισμό του είναι δικαιολογημένος σε τέτοιο βαθμό ώστε να επιτρέπεται να προσβάλει την προσωπικότητα του ανθρώπου και την ιδιωτική ζωή (παράμετρος της οποίας είναι οι ιδιωτικές τηλεφωνικές συνδιαλέξεις) ; Σκόπιμο είναι για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό να εξετάσουμε κάποιες δικαστικές αποφάσεις που θα μας βοηθήσουν στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

γ) Η θέση της ελληνικής νομολογίας

Σύμφωνα με το υπ' αριθμ. 189/1981 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών

Θεσσαλονίκης «οι μαγνητοταινίες αποτελούν χωρίς εξαίρεση παράνομο αποδεικτικό μέσο αν το περιεχόμενό τους είναι προϊόν υποκλοπής γιατί θίγει το δικαίωμα στην προσωπικότητα». Το Εφετείο Θεσσαλονίκης και στις αποφάσεις 565/1980 και 1782/1981 έκρινε ότι φωνοληψία εν αγνοία του ομιλούντος αποτελεί παράνομο αποδεικτικό μέσο ανεξάρτητα από ποιόν και για ποιο σκοπό γίνεται σύμφωνα με τα άρθρα 177, 178, 179 Κ.Π.Δ. και Σ 2 και 5. Ο λόγος είναι ότι η φωνοληψία για να αποτελέσει έγγραφο πρέπει να στηρίζεται στη βούληση του προσώπου που μιλά. Η υποκλοπή προσβάλλει την προσωπικότητα του ανθρώπου σύμφωνα με το άρθρο 57 ΑΚ και την αξιοπρέπειά του. Έτσι κατά το βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Θεσσαλονίκης δεν επιτρέπεται στο δικαστή να εκτιμά τέτοια παράνομα αποδεικτικά μέσα σύμφωνα με τα άρθρα 87 παρ. 2 και 93 παρ. 4 του Συντάγματος.

Στην υπ' αριθμ. 1150/1989 απόφασή του όμως ο Άρειος Πάγος απέρριψε ως απαράδεκτο τον πρώτο λόγο αναίρεσης που προέβαλε ο κατηγορούμενος σύμφωνα με τον οποίο το Πενταμελές Εφετείο είχε λάβει υπόψη του για την κρίση του περί ενοχής εκτός από άλλα αποδεικτικά μέσα και το περιεχόμενο τηλεφωνικών συνδιαλέξεων. Σύμφωνα με το δικαστήριο και τα άρθρα 177, 178 και 179 Κ.Π.Δ. στην ποινική δίκη επιτρέπεται η χρήση κάθε είδους αποδεικτικών μέσων εφόσον δεν απαγορεύεται η χρήση τους από κάποια δικονομική διάταξη. Έτσι, αν δεν υπάρχει τέτοια απαγόρευση μπορεί να ληφθεί υπόψη από το ποινικό δικαστήριο και αποδεικτικό μέσο που έχει αποκτηθεί κατά τρόπο αντικείμενο σε διάταξη νόμου.

Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ήταν ορθή και δικαιολογημένη η καταδίκη των κατηγορουμένων για χρήση μαγνητοταινίας κατά το άρθρο 370 παρ. 3 ΠΚ. Οι κατηγορούμενοι χρησιμοποίησαν μαγνητοταινία που τους είχε αποσταλεί ανώνυμα με το ταχυδρομείο, παρ' όλο που γνώριζαν ότι ήταν προϊόν υποκλοπής στοιχειοθετώντας με τη συμπεριφορά τους την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 370 παρ. 3 ΠΚ. Αντίθετα με τα προαναφερθέντα στην υπ' αριθμ. 136/1989 απόφαση, ο Άρειος Πάγος λίγα χρόνια νωρίτερα στην υπ' αριθμ. 717/1984 απόφασή του προσέγγισε διαφορετικά το ζήτημα της χρήσης παράνομα αποδεικτικών μέσων. Συγκεκριμένα έκρινε ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να χρησιμοποιήσει μαγνητοταινία χωρίς τη συγκατάθεση του ομιλούντος στο ποινικό δικαστήριο προκειμένου να στηρίξει την υπεράσπισή του. Η μαγνητοταινία αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για να ελεγχθεί η αξιοπιστία κάποιου μάρτυρα, η φωνή του οποίου αποτυπώνεται στην ταινία χωρίς αυτό να προσκρούει στα άρθρα 19 και 2 παρ. 1 του Συντάγματος.

Από τα παραπάνω παραδείγματα της νομολογίας συμπεραίνουμε με ευκολία ότι στο ζήτημα της δυνατότητας αποδεικτικής χρησιμοποίησης παρανόμως αποκτηθέντος μέσου δεν υπάρχει ομοφωνία. Γιατί ενώ στην πρώτη περίπτωση το Συμβούλιο Εφετών Θεσσαλονίκης έκρινε ότι τα προϊόντα υποκλοπής δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο δικαστήριο, ο Άρειος Πάγος όμως θεώρησε ότι σε κάποιες περιπτώσεις η χρήση τους είναι θεμιτή. Μπορούμε έτσι να καταλήξουμε στο εξής συμπέρασμα : στην ποινική δίκη απαγορευμένα αποδεικτικά μέσα πρέπει να θεωρούνται μόνο εκείνα που αντιφάσκουν σε έναν απαγορευτικό κανόνα δικαίου. Επίσης σύμφωνα με το άρθρο 370Α Πκ η χρησιμοποίηση μιας μαγνητοφωνημένης συνομιλίας από κάποιον από τους συνομιλούντες δεν είναι παράνομη, αν όμως αυτός που χρησιμοποιεί τη μαγνητοταινία είναι τρίτο πρόσωπο τότε στοιχειοθετείται το έγκλημα του άρθρου 370Α Πκ και βρισκόμαστε μπροστά σε μια παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας του άρθρου 19 παρ. 1 του Συντάγματος. Πάντως θα πρέπει πάντα να γίνεται μια στάθμιση αξιών, αφού το δικαστήριο είναι εκείνο που αποφασίζει αν πρόκειται για απαγορευμένο αποδεικτικό μέσο ή όχι. Δηλαδή με βάση τη φύση και το περιεχόμενο της εξεταζόμενης υπόθεσης, τη βαρύτητα του

εγκλήματος και της ποινής που προβλέπεται καθώς και του βαθμού προσβολής της προσωπικότητας του ομιλούντος στη μαγνητοταινία. Από την άλλη το δικαστήριο θα πρέπει να σταθμίσει τα εκατέρωθεν προσβαλλόμενα αγαθά και κατόπιν να αποφαίνεται για το αν θα πρέπει να λάβει υπόψη ή όχι το αποδεικτικό μέσο.

6. Το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας

α) Η έννοια της δικαστικής προστασίας. Τι είναι δικαστήριο σύμφωνα με το Σύνταγμα

Ένα από τα πιο θεμελιώδη δικαιώματα που προβλέπει και εξασφαλίζει το Σύνταγμα στους πολίτες είναι εκείνο της παροχής έννομης προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 20 παρ.1. Πρόκειται για το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια. Το ότι μιλάμε για «έννομη» προστασία συνεπάγεται ότι αυτή προσφέρεται μόνο από τα δικαστήρια. Σύμφωνα με το άρθρο 87 παρ.1 του Συντάγματος δικαστήρια είναι μόνο αυτά που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές (στην πλειοψηφία τους) και οι οποίοι απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία. Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «οι δικαστές κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους και σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος». Έτσι οι δικαστές δεσμεύονται από τους τεθειμένους νόμους, δεν μπορούν ν' αυθαιρετούν πράττοντας κατά βούληση. Από την άλλη όμως το έργο των δικαστών δεν μπορεί να περιοριστεί ή να οριοθετηθεί από τον οποιονδήποτε κανόνα παρά μόνο από αυτούς που είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα και τους νόμους. Έτσι το άρθρο 87 συμπληρώνει και θωρακίζει το δικαίωμα της έννομης προστασίας προσδιορίζοντας την έννοια των δικαστηρίων και χαράσσοντας το γενικό νομικό πλαίσιο δράσης τους.

Η διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 δεν δημιουργεί αλλά προϋποθέτει κάποιο δικαίωμα που να χρήζει έννομης προστασίας. Έτσι απαιτείται ένα προϋπάρχον δικαίωμα ή έννομο συμφέρον κάποιου πολίτη, το οποίο να θίγεται ή να προσβάλλεται και για την υπεράσπιση του οποίου ζητά έννομη προστασία από τα δικαστήρια. Η δικαστική προστασία κατοχυρώνεται απευθείας από το Σύνταγμα, και δεν εξαρτάται από την έκδοση νόμου. Νόμος δεν μπορεί να περιορίσει, απλώς να προσδιορίσει τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος του άρθρου 20 παρ. 1. Το συμφέρον που θέλει να προστατεύσει ο πολίτης, πρέπει να είναι έννομο, να εμπίπτει δηλαδή στην προστασία κάποιας διάταξης νόμου ειδικά μάλιστα στα πλαίσια της ποινικής δίκης που μας αφορά εδώ, το έννομο συμφέρον πρέπει να είναι αυτοτελές, βασικό, ευδιάκριτο και να μην πρόκειται για ανακλαστικό ή ευρύτερης οικονομικής φύσεως δικαίωμα. Έτσι δε μπορεί να παρασταθεί στην ποινική δίκη ως πολιτικώς ενάγων κάποιος που δεν έχει υποστεί προσωπική προσβολή από το έγκλημα.

β) Η ερήμην δίκη. Η αρμοδιότητα των δικαστηρίων

Παράμετρος του δικαιώματος παροχής εννόμου προστασίας είναι εκείνο της ερήμην δίκης. Έτσι λοιπόν η διεξαγωγή δίκης από τον κατηγορούμενο επιτρέπεται μόνο

σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος γνώριζε το χρόνο της δίκης και η απουσία του δεν οφείλεται σε ανώτερη βία. Το συγκεκριμένο ζήτημα εμπίπτει και στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης του άρθρου 20 παρ.2 που θα εξετάσουμε παρακάτω. Σε περίπτωση όμως που η απουσία του κατηγορουμένου οφείλεται σε ανώτερη βία ενώ κλητεύτηκε νόμιμα, έχει τη δυνατότητα να ζητήσει να ακυρωθεί η διαδικασία ή η απόφαση υπό προϋποθέσεις που ορίζονται στον Κ.Π.Δ. Τη δυνατότητα αυτή του προσφέρει το δικαίωμα που έχει στην παροχή έννομης προστασίας και στο δικαίωμα της ακρόασης.

Για να είναι πληρέστερη η δικαστική προστασία των πολιτών πρέπει να υπάρχουν αρμόδια δικαστήρια για κάθε περίπτωση. Επειδή όπως είπαμε, ο καθένας δικαιούται πλήρη, αποτελεσματική και σε εύλογο χρόνο δικαστική προστασία, απαραίτητο είναι να υπάρχει ένα σωστά οργανωμένο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Της οργάνωσης και δικαιοδοσίας των δικαστηρίων, επιλαμβάνεται το δεύτερο κεφαλαίο του πέμπτου τμήματος του ελληνικού Συντάγματος. Στο άρθρο 93 παρ.1 γίνεται διάκριση των δικαστηρίων σε διοικητικά, πολιτικά και ποινικά που οργανώνονται βάσει ειδικών νόμων. Έτσι γίνεται καταμερισμός του έργου τους, ανάλογα και με το είδος και τη φύση της υπόθεσης έτσι ώστε να υπάρχει ταχύτερη και λεπτομερέστερη εξέταση των θεμάτων που ανακύπτουν. Σε περίπτωση που κάποια υπόθεση παραπεμφθεί σε δικαστήριο αναρμόδιο για την εκδίκασή της ακολουθεί μια διαδικασία λεπτομερώς περιγραφόμενη στο νόμο προκειμένου να γίνει παραπομπή στο αρμόδιο δικαστήριο. Σχετικά με τη δικαιοδοσία των ποινικών δικαστηρίων είναι τα άρθρα 96 και 97 του Συντάγματος.

γ) Προϋποθέσεις νομιμότητας δικαστικών αποφάσεων

Στις επόμενες παραγράφους του άρθρου 93 γίνεται αναφορά σε κάποιες βασικές προϋποθέσεις της νομιμότητας των δικαστικών αποφάσεων. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων πρέπει να είναι δημόσιες εκτός αν κριθεί ότι η δημοσιότητα είναι επιβλαβής για τα χρηστά ήθη ή ότι συντρέχουν λόγοι προστασίας της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των διαδίκων. Η δημοσιότητα των συνεδριάσεων εξασφαλίζει ένα μεγάλο βαθμό διαφάνειας που εγγυάται μια αντικειμενικότερη και δικαιότερη απόφαση. Εξαιρέση προβλέπεται σε περίπτωση που εκτός από τα χρηστά ήθη μπορεί να κινδυνεύσει η ιδιωτική ή η οικογενειακή ζωή των διαδίκων. Για παράδειγμα σε μια δίκη όπου κατηγορούμενος είναι ανήλικος η διεξαγωγή της θα γίνει «κεκλεισμένων των θυρών», χωρίς δηλαδή δημοσιότητα.

Κάθε δικαστική απόφαση πρέπει να είναι επαρκώς αιτιολογημένη και να απαγγέλλεται σε δημόσια συνεδρίαση. Κατά την παρ. 3 του άρθρου 93 του Συντάγματος μια απόφαση είτε καταδικαστική είτε αθωωτική δεν μπορεί να στηρίζεται σε ανεπαρκή ή αόριστη αιτιολογία. Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε το δικαιολογητικό λόγο για την άσκηση αίτησης αναίρεσης σύμφωνα με το άρθρο 484 Κ.Π.Δ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παρέχει η υπ' αριθμ. 815/1989 απόφαση του Αρείου Πάγου σύμφωνα με την οποία έγινε δεκτή η ασκηθείσα αίτηση αναίρεσης λόγω έλλειψης επαρκούς και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας. Η υπόθεση αφορούσε σε καταδίκη των αναιρεσιόντων ύστερα από επ' αυτοφώρω σύλληψη για συμμετοχή σε τυχερά παίγνια και κατ' επάγγελμα παροχή ασύλου σε παίκτες τυχερών παιχνιδιών. Ο Άρειος Πάγος απεφάνθη ότι η προσβαλλόμενη απόφαση έπασχε όντως από έλλειψη αιτιολογίας, καθώς δεν ανέφερε καθόλου τα πραγματικά περιστατικά

που στοιχειοθετούσαν την έννοια του αυτοφώρου εγκλήματος και τις προϋποθέσεις του αξιοποιούν. Δηλαδή τα στοιχεία εκείνα που θα το υπήγαγαν σε κατά συνήθεια ή κατ' επάγγελμα έγκλημα, τα οποία συνιστούν όμως νομικές έννοιες και συντρέχουν όταν προβαίνει σε τέτοιες ενέργειες κατ' επανάληψη και με σκοπό το βιοπορισμό ή υποδηλώνουν ροπή προς την τέλεση του εγκλήματος.

Στα πρακτικά της απόφασης πρέπει να σημειώνεται και η γνώμη της μειοψηφίας εφόσον υπάρχει, η οποία πρέπει να δημοσιεύεται.

δ) Η δικαιοδοσία ποινικών δικαστηρίων

Αναφορικά με τη δικαιοδοσία των ποινικών δικαστηρίων σκόπιμο είναι να μελετήσουμε τα άρθρα 96 και 97 του Συντάγματος, που συμπληρώνουν το δικαίωμα της παροχής έννομης προστασίας. Το άρθρο 96 προβλέπει ότι στα ποινικά δικαστήρια ανήκει η τιμωρία των εγκλημάτων τα οποία περιγράφονται και προσδιορίζονται από τους ποινικούς νόμους. Ο ποινικός κώδικας κάνει αναφορά στις εγκληματικές συμπεριφορές που εμπίπτουν στο δικαιοδοτικό πεδίο των ποινικών δικαστηρίων. Ο συντακτικός νομοθέτης δεν μπαίνει στη διαδικασία να αναφέρει ή να κατηγοριοποιεί τα εγκλήματα που ανήκουν στην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων.

Περιορίζεται απλώς να ορίσει τους ποινικούς νόμους ως «αρμόδιους» για τον προσδιορισμό των εγκλημάτων και την υπαγωγή τους στην ποινική δικαιοσύνη. Παράλληλα, το άρθρο 96 παρ. 3 αναφέρεται στα δικαστήρια ανηλίκων ορίζοντας ότι η περαιτέρω ρυθμισή τους ανατίθεται σε ειδικούς ποινικούς νόμους. Στην ίδια παράγραφο προβλέπεται η δυνατότητα μη εφαρμογής των άρθρων 93 παρ. 2 και 97 στα δικαστήρια ανηλίκων καθώς και η πιθανότητα μη δημόσιας απαγγελίας των αποφάσεών τους. Ειδικοί νόμοι όμως ρυθμίζουν τα σχετικά με τα στρατοδικεία, ναυτοδικεία και αεροδικεία και το δικαστήριο λειών σύμφωνα με την παράγραφο 4. Όλο το άρθρο 95 λοιπόν αποτελεί ένα είδος εξουσιοδότησης προς τον κοινό νομοθέτη να ρυθμίζει ειδικότερες περιπτώσεις του δικαστικού συστήματος. Διαφαίνεται και πάλι η μεγάλη σημασία των νομοθετικών εξουσιοδοτήσεων για την εύρυθμη και αποτελεσματικότερη λειτουργία του συνόλου της έννομης τάξης. Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας των πολιτών είναι τόσο πολυδιάστατο που δεν θα ήταν δυνατό να συγκεντρωθούν όλες οι νομικές ρυθμίσεις που το αφορούν στις διάφορες διατάξεις του Συντάγματος. Οι εξουσιοδοτήσεις του συντακτικού νομοθέτη επιτρέπουν λεπτομερέστερη και ικανοποιητικότερη θωράκιση του δικαιώματος που προβλέπει το άρθρο 20 παρ. 1

Τέλος, το άρθρο 97 επικεντρώνεται σε ειδικότερο μέρος του ποινικού δικαίου, εκείνο που αφορά τα κακουργήματα ορίζοντας για αυτά διαφορετική συγκρότηση του δικαστηρίου. Το ίδιο ισχύει και για τα πολιτικά εγκλήματα. Τα αρμόδια για την εκδίκαση κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων είναι τα μικτά ορκωτά δικαστήρια, εκείνα δηλαδή που αποτελούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους ή αλλιώς λαϊκούς δικαστές. Λόγω της βαρύτητας αυτών των εγκλημάτων και του μεγάλου κοινωνικού αντικτύπου τους επιβάλλεται και η παρουσία ενόρκων, ώστε να ακούγεται και μια διαφορετική άποψη από εκείνη των τακτικών δικαστών, η γνώμη ανθρώπων που δεν έχουν νομικές γνώσεις, κρίνουν όμως με βάση το κοινό αίσθημα του απλού ανθρώπου. Υπάρχουν και κακουργήματα τα οποία βάσει ειδικών ποινικών νόμων εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των εφετείων σε πρώτο βαθμό, όπως είναι τα εγκλήματα των ναρκωτικών που ανήκουν στην αρμοδιότητα του πενταμελούς Εφετείου.

Συμπεραίνουμε ύστερα από τη ανωτέρω ανάλυση ότι το δικαίωμα που προστατεύει το άρθρο 20 παρ. 1 Σ έχει πολλές πτυχές και για να υπάρξει πλήρης προσέγγισή του πρέπει να ληφθούν υπόψη και άλλες διατάξεις του Συντάγματος, όπως εκείνες που αφορούν στην έννοια και τη σύνθεση των δικαστηρίων καθώς και στην κατηγοριοποίηση των εγκλημάτων και ανάλογα την υπαγωγή τους στο αρμόδιο δικαστήριο. Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας έχει μεγάλη σημασία διότι εξασφαλίζει και θωρακίζει το περί δικαίου αίσθημα των πολιτών. Γιατί όταν υπάρχει ένα σωστό σύστημα δικαστικής προστασίας και απονομής της δικαιοσύνης ο πολίτης δεν χάνει την εμπιστοσύνη στην έννομη τάξη και προσφεύγει άφοβα σε αυτήν, προκειμένου να προστατεύσει τα δικαιώματα και τα συμφέροντά του.

ε) Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης

Στα πλαίσια του δικαιώματος παροχής έννομης προστασίας και ως ειδικότερη εκδήλωσή του είναι το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου που προβλέπεται και αυτό στο άρθρο 20 του Συντάγματος. Εν όψει του αντικειμένου της μελέτης μας θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στην ποινική δίκη. Κατ' αρχήν να σημειώσουμε ότι η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη πρέπει να νοηθεί διττά : και άμεσα, μέσω της προσωπικής του συμμετοχής στη διαμόρφωση της διαδικασίας και έμμεσα μέσω των αντιπροσώπων – παραστατών του. Το δικαίωμα ακρόασης και οι παράμετροι του αποτελούν βασική προϋπόθεση για τη νομιμότητα της ποινικής δίκης και προβλέπεται, προσδιορίζεται και αναλύεται από πολλές διατάξεις του Κ.Π.Δ. Μια τέτοια διάταξη είναι εκείνη του άρθρου 171 παρ. 1 περ. δ' Κ.Π.Δ. που ορίζει ότι επέρχεται ακυρότητα της διαδικασίας στο ακροατήριο, αν δεν τηρηθούν όσα προβλέπει ο νόμος για την εμφάνιση, εκπροσώπηση και υπεράσπιση του κατηγορουμένου, καθώς και για την άσκηση των δικαιωμάτων του.

Μια από τις σπουδαιότερες εκδηλώσεις του δικαιώματος ακρόασης είναι το δικαίωμα απολογίας του κατηγορουμένου. Απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκησή του είναι η εμπρόθεσμη και νομότυπη κλήτευσή του. Αν δεν τηρηθεί αυτή, επέρχεται ακυρότητα της επ' ακροατηρίου διαδικασίας σύμφωνα και με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 175 εδ. α Κ.Π.Δ. Το δικαίωμα αυτό ασκείται προσωπικά από τον κατηγορούμενο ενώ για την ταυτότητα του λόγου να σημειωθεί ότι ακρόαση προβλέπεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Για παράδειγμα στο άρθρο 283 Κ.Π.Δ. αναφορικά με την έκδοση εντάλματος προσωρινής κράτησης ορίζεται ότι ο εισαγγελέας προτού εκφράσει τη γνώμη του πρέπει να ακούσει τον κατηγορούμενο και τον συνήγορό του. Επίσης, πριν την έκδοση του βουλεύματος από το δικαστικό συμβούλιο σχετικά με την παράταση της προσωρινής κράτησης επιβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 287 Κ.Π.Δ. εξέταση του κατηγορουμένου. Καθίσταται σαφές ότι το δικαστήριο, προτού αποφανθεί για την υπόθεση, πρέπει να ακούσει τους ισχυρισμούς του κατηγορουμένου δίνοντάς του τη δυνατότητα να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Η απολογία του κατηγορουμένου πριν συσχεφθεί το δικαστήριο έχει πολύ μεγάλη σημασία καθώς δίνει την ευκαιρία προσέγγισης της προσωπικότητάς του και διαπίστωση στοιχείων που δεν προκύπτουν εύκολα στα άλλα στάδια της ακροαματικής διαδικασίας.

Εκτός από την απολογία, το δικαίωμα ακρόασης περιλαμβάνει και άλλες εκδηλώσεις. Η γνώση του περιεχομένου της δικογραφίας και της εισαγγελικής πρότασης προς το δικαστικό συμβούλιο είναι ουσιώδης πτυχή του δικαιώματος ακρόασης. Στέρηση του δικαιώματος αυτού μπορεί να υπάρξει μόνο στην περίπτωση του αυτόφωρου

εγκλήματος. Επίσης, ο κατηγορούμενος δικαιούται κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας να παρεμβαίνει με υποβολή ενστάσεων και ερωτήσεων μέσω του συνηγόρου του. Ερωτήσεις στους μάρτυρες και παρατηρήσεις προς το δικαστήριο (μέσω συνηγόρου) του επιτρέπουν να επηρεάσει την πορεία της δίκης και να προστατεύσει καλύτερα τα δικαιώματα και συμφέροντά του.

Στα πλαίσια του ίδιου δικαιώματος βρίσκεται και το δικαίωμα για διορισμό συνηγόρου, το οποίο είναι αναφαίρετο, καθώς και η ελεύθερη επικοινωνία μαζί του. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο διορισμός συνηγόρου είναι υποχρεωτικός, όπως για παράδειγμα ενώπιον του Αρείου Πάγου. Η υποχρέωση αυτή δεν αντίκειται στο άρθρο 20 παρ. 1 Σ, όπως άλλωστε αναφέρεται και στην υπ' αριθμ. 907/1976 απόφαση του Αρείου Πάγου. Στην απόφαση αυτή ορίζεται ρητά ότι διάδικος που παρίσταται ενώπιον του Αρείου Πάγου χωρίς συνηγόρο θεωρείται ότι δεν παρίσταται καθόλου. Στα άρθρα 96 έως 107 Κ.Π.Δ. απαριθμούνται τα δικαιώματα των διαδίκων, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και εκείνο του διορισμού συνηγόρου (άρθρο 96 και 96Α). Στο άρθρο 100 παρ. 4 ορίζεται ότι απαγορεύεται η παρεμπόδιση της επικοινωνίας μεταξύ του κατηγορούμενου και του δικηγόρου του. Η έννοια της επικοινωνίας δεν πρέπει να ερμηνεύεται στενά, αλλά να περιλαμβάνει όλες τις μορφές της : γραπτή, προφορική, τηλεφωνική, ενώ πρέπει να καλύπτει και το στάδιο όπου ο κατηγορούμενος απευθύνεται σε κάποιο δικηγόρο, προκειμένου να του αναθέσει την υπόθεση. Μέσα στις πολλές δυνατότητες που το δικονομικό σύστημα προσφέρει στον κατηγορούμενο είναι και το δικαίωμα σιωπής που αποτελεί μάλιστα και την αρνητική όψη του δικαιώματος της ελευθερίας του λόγου. Το δικαίωμα αυτό προβλέπεται από το άρθρο 273 παρ. 2 Κ.Π.Δ. Η σιωπή αυτή δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από το δικαστήριο, ως δηλαδή παραδοχή ενοχής. Παρ' όλα αυτά κάτι τέτοιο είναι δύσκολο στην πράξη. Ο δικαστής θέλοντας και μη επηρεάζεται από το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος αρνείται να απαντήσει και αξιολογεί τη σιωπή αυτή αρνητικά. Δεν μπορεί βέβαια να τη χρησιμοποιήσει, για να θεμελιώσει την αιτιολογία της απόφασής του, γιατί κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στην θεμελίωση λόγου αναίρεσης κατά τα άρθρα 484 παρ. 1 εδ. ε' και 510 παρ. 1 εδ.ε' Κ.Π.Δ.

Απέναντι στην κατηγορία ο κατηγορούμενος μπορεί να αντιδράσει και με άλλους τρόπους εκτός της σιωπής. Έχει το δικαίωμα να πει ψέμματα, αρνούμενος την κατηγορία. Και εδώ υπάρχει μια διαφοροποίηση σε σχέση με τους άλλους συμμετέχοντες στην ποινική δίκη. Ενώ οι μάρτυρες σε περίπτωση ψεύδους αντιμετωπίζουν την κατηγορία της ψευδορκίας, ο κατηγορούμενος έχει από το νόμο το σχετικό δικαίωμα χωρίς έννομες συνέπειες. Αντίθετη λύση θα παραγνώριζε τη σύμφωνα με τον Ανδρουλάκη «έμφυτον ροπήν παντός ανθρωπίνου πλάσματος προς την ελευθερία».

Συμπληρωματικά, σχετικά με το δικαίωμα ακρόασης και προς ολοκλήρωση του δικαιώματος στην παροχή δικαστικής προστασίας σκόπιμη είναι η αναφορά στα ένδικα μέσα. Αν η πρωτόδικη απόφαση αδικεί τον κατηγορούμενο και εφόσον εκείνος το κρίνει, μπορεί να την προσβάλλει ασκώντας έφεση ή εν συνεχεία αναίρεση. Τα δύο αυτά ένδικα μέσα, τις προϋποθέσεις άσκησης των οποίων προσδιορίζει ο Κ.Π.Δ., σκοπό έχουν να εξασφαλίσουν την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Η έφεση δίνει μια δεύτερη ευκαιρία στον κατηγορούμενο να αποδείξει την αθωότητά του σε ένα δευτεροβάθμιο δικαστήριο.

Κλείνοντας το κεφάλαιο της παροχής έννομης προστασίας και του δικαιώματος ακρόασης του άρθρου 20 παρ. 1 Σ πρέπει να παρατηρήσουμε ότι σκοπός τόσο του συντακτικού όσο και του κοινού νομοθέτη είναι, όπως προαναφέραμε η ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, σύμφωνα με το οποίο αποδεικτέα είναι η ενοχή κι όχι η αθωότητά του, το αξίωμα «εν

αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου» (in dubio pro reo), η πληθώρα των δικονομικών δυνατοτήτων και η δυνατότητα άσκησης ενδίκων μέσων σκοπό έχουν αφενός να προστατεύσουν τους πολίτες και το σύνολο της έννομης τάξης μέσω της διάρθρωσης ενός άρτια οργανωμένου δικαστικού συστήματος και αφετέρου να προστατεύσουν και τον κατηγορούμενο από αυθαιρεσίες της αρχής ή πιθανά λάθη του δικαστηρίου. Περιθώρια βελτιώσεων ασφαλώς υπάρχουν και ευχής έργο θα ήταν να βλέπαμε στο μέλλον ακόμα πιο πρωτοποριακές ρυθμίσεις που να εξασφαλίζουν ένα δικαιότερο και αποτελεσματικότερο σύστημα απονομής δικαιοσύνης.

7. Η αρχή του νομίμου δικαστή

α) Γενικά χαρακτηριστικά και ιστορικές καταβολές

Η αντικειμενικότητα στην απονομή της δικαιοσύνης δεν μπορεί να επιτευχθεί, αν ο δικαστής που επιλαμβάνεται της υποθέσεως δεν έχει διορισθεί εκ των προτέρων από το νόμο. Το Σύνταγμα στο άρθρο 8 αναφέρεται στην αρχή του νόμιμου ή φυσικού δικαστή, η οποία ιστορικά σχετίζεται με την ποινική δίκη, αφού αποτελούσε συμπλήρωμα της αρχής της προσωπικής ασφάλειας. Οι πρώτες καταβολές της αρχής του νόμιμου δικαστή και της απαγόρευσης των έκτακτων δικαστηρίων βρίσκονται στα αγγλικά συνταγματικά κείμενα της «Magna Carta» του 1215 και του «Bill of Rights» του 1689. Στην Ελλάδα καθιερώθηκε ήδη στα Συντάγματα του Άστρους (Νόμος της Επιδάουρου του 1923) και της Τροιζήνας του 1827. Με τη σημερινή περίπου διατύπωση τη συναντούμε στο Σύνταγμα του 1844. Η απαγόρευση αφαίρεσης του νόμιμου δικαστή και της σύστασης έκτακτων δικαστηρίων σκοπό έχει την εξασφάλιση της αμεροληψίας των οργάνων απονομής της δικαιοσύνης. Να τονίσουμε ότι η αρχή αυτή αναφέρεται αποκλειστικά στα κύρια όργανα, δηλαδή στα δικαστήρια και όχι σε άλλα «βοηθητικά» όργανα, όπως είναι ο εισαγγελέας και ο ανακριτής.

β) Προϋποθέσεις νομιμότητας του διορισμού ενός δικαστή. Συνέπειες παράβασης της αρχής του άρθρου 8. Νομολογιακά δεδομένα

Η αρχή του νόμιμου δικαστή δεν αναφέρεται μόνο στα δικαστήρια αυτά καθ' εαυτά, αλλά και στα πρόσωπα που τα συγκροτούν, δηλαδή τους δικαστές. Αφαίρεση του φυσικού δικαστή επέρχεται όταν μια υπόθεση ανατίθεται σε δικαστή που δεν είναι εκ των προτέρων ορισμένος βάσει γενικών και αφηρημένων κριτηρίων. Η υπ' αριθμ. 853/ 1983 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης αναφέρεται στην έννοια της αρχής του νόμιμου δικαστή. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι για να είναι νόμιμος ο δικαστής πρέπει να είναι εκ των προτέρων και μέσω νόμου διορισμένος και να είναι αρμόδιος για την εκδίκαση αυτού του είδους υποθέσεων που αφορά η περίπτωση. Ορίζει επίσης ότι ο φυσικός δικαστής δεν είναι γενικά αμετάβλητος, αλλά μπορεί να μεταβληθεί υπό τους όρους που διορίστηκε, δηλαδή μέσω νόμου και αντικειμενικής διαδικασίας. Εκείνο που απαγορεύεται, όπως χαρακτηριστικά τονίζει Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης είναι η αφαίρεση του νόμιμου δικαστή μιας ήδη εισηγμένης υπόθεσης. Στην ίδια υπόθεση σημειώνεται ότι η εκδίκαση υπόθεσης

από μη νόμιμο δικαστή δημιουργεί λόγο αναίρεσης ενώπιον του Αρείου Πάγου. Με οξύτητα διαπιστώνει ότι η συνταγματική αυτή αρχή κινδυνεύει να καταντήσει κενό γράμμα, λόγω της δυνατότητας μεταβολής του νόμιμου δικαστή σε ορισμένες περιπτώσεις. Γιατί να μην η μεταβολή είναι θεμιτή, οι όροι όμως που τίθενται ως προϋπόθεση για να γίνει δεν τηρούνται πάντα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση αναπλήρωσης δικαστών, όπου ο λόγος αυτός εμφανίζεται ως πρόφαση, για να αλλάξει η σύνθεση του δικαστηρίου. Κάποιες εξαιρέσεις είναι φυσικό και πρέπει να υπάρχουν βέβαια, όπως σε περίπτωση θανάτου, οπότε η αναπλήρωση καθίσταται αναγκαία, πρέπει όμως να γίνεται υπό το πρίσμα των αρχών που προκύπτουν από το άρθρο 8 του Συντάγματος.

γ) Η κλήρωση δικαστών. Δυνατότητα αφαίρεσης του νόμιμου δικαστή

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που μπορούν να ανακύψουν λόγω μη νόμιμης σύνθεσης του δικαστηρίου έχει υιοθετηθεί το σύστημα της κλήρωσης των δικαστών. Έτσι, στα Πρωτοδικεία και Εφετεία που υπηρετούν πάνω από δεκαπέντε δικαστές και στις εισαγγελίες τους οι συνθέσεις των ποινικών δικαστηρίων καθορίζονται με κλήρωση. Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου με την υπ' αριθμ. 63/1989 γνωμοδότησή της τάσσεται κατά του συστήματος κλήρωσης, επειδή τη θεωρεί πολύπλοκη διαδικασία στις περιπτώσεις δικαστηρίων με πολλούς δικαστές, επειδή υπάρχει κίνδυνος δημιουργίας πρόσθετων διαδικαστικών ακυροτήτων και επειδή σε σοβαρές υποθέσεις επιβάλλεται αόριστη σύνθεση από άποψη λειτουργιών που θα συμμετάσχουν και δεν είναι δυνατό να αφήνεται στην τύχη η σύνθεση του δικαστηρίου. Πρέπει όμως να παρατηρήσουμε ότι σε μια εποχή, όπου η διαφθορά είναι μεγάλη και η αμεροληψία δυσεύρετη, το σύστημα της κλήρωσης ειδικά όσο αφορά τα πρωτοβάθμια δικαστήρια είναι αρκετά πετυχημένο, ικανό να οδηγήσει στο σκοπό του, δηλαδή σε ένα αδιάβλητο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Το άρθρο 8 απαγορεύει την αφαίρεση του νόμιμου δικαστή, όταν αυτή γίνεται ακουσίως, χωρίς δηλαδή τη θέληση των διαδίκων. Αυτό συνεπάγεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις επιτρέπεται να προσδιορισθεί το αρμόδιο δικαστήριο σύμφωνα με τη θέληση των διαδίκων (για παράδειγμα βάσει των άρθρων 42 – 44 Κ.Πολ.Δ. μπορεί να προσδιορίζεται το κατά τόπο αρμόδιο δικαστήριο με συμφωνία των διαδίκων, εφόσον η υπόθεση αφορά διαφορές περιουσιακού περιεχομένου. Στο χώρο της ποινικής δίκης όμως δεν υπάρχει τέτοια δυνατότητα, όπως στην πολιτική δίκη. Το ποινικό δικαστήριο οφείλει πάντα να εξετάζει την αρμοδιότητά του και ανάλογα είτε να εκδικάζει την υπόθεση είτε να την παραπέμπει στο αρμόδιο δικαστήριο ανεξάρτητα από τη βούληση των διαδίκων. Κατ' εξαίρεση μόνο στην κατά τόπο αναρμοδιότητα μπορεί το δικαστήριο να κρατήσει και να εκδικάσει την υπόθεση, αν η αναρμοδιότητα δεν προταθεί ούτε από τον εισαγγελέα ούτε από τους διαδίκους μέχρι την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας.

δ) Τα έκτακτα δικαστήρια και οι δικαστικές επιτροπές

Το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 8 προστατεύει ακόμα περισσότερο την αρχή του νομίμου δικαστή, απαγορεύοντας τη σύσταση εκτάκτων δικαστηρίων και δικαστικών επιτροπών. Η διαφορά μεταξύ των δύο είναι ότι οι δικαστικές επιτροπές μπορούν να

συγκροτούνται όχι μόνο από δικαστές, αλλά και από ιδιώτες, ενώ τα έκτακτα δικαστήρια είναι κανονικά δικαστήρια. (Βλ. Α. Καρρά, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, σελ. 261). Στην απαγόρευση δεν εμπίπτουν τα λεγόμενα εξαιρετικά δικαστήρια, η συγκρότηση και η λειτουργία των οποίων προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα και γίνεται με γενικά και αντικειμενικά κριτήρια. Στην αρμοδιότητα των εξαιρετικών δικαστηρίων ανήκει η εκδίκαση εγκλημάτων ορισμένων κατηγοριών προσώπων, όπως των στρατιωτικών ή ορισμένων εγκλημάτων, όπως αυτά σε περίοδο πολέμου ή επιστράτευσης, εκείνα που στρέφονται κατά του κράτους και της δημόσιας τάξης. Συμπερασματικά, σχετικά με το άρθρο 8 αξίζει να σημειώσουμε ότι η αρχή που καθιερώνει αποτελεί μια βασικότερη προϋπόθεση για την ύπαρξη και τη λειτουργία ενός αμερόληπτου και αντικειμενικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Δημιουργεί στους πολίτες ένα αίσθημα ασφάλειας, αφού γνωρίζουν ότι την υπόθεσή τους θα εξετάσει εκπρόσωπος της δικαστικής αρχής νομότυπα επιφορτισμένος με αυτή την εξουσία. Και όχι κάποιος που αυθαίρετα τοποθετήθηκε σε αυτή τη θέση για την εξυπηρέτηση άλλων συμφερόντων και σκοπών αντίθετων από εκείνους που η έννομη τάξη και η αρχή της νομιμότητας επιβάλλουν. Στην πράξη όμως είναι αμφίβολο αν τηρούνται όλες οι προϋποθέσεις που ορίζει το Σύνταγμα για το νόμιμο δικαστή. Η αρχή του άρθρου 8 που επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 109 του Κ.Π.Δ. πολλές φορές δεν τηρείται στην πράξη ιδίως όταν πρόκειται για μεγάλες δικαστικές περιφέρειες με πολλά τμήματα του ίδιου δικαστηρίου, όπου βρίσκονται διορισμένοι πολλοί δικαστές. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι η αρχή που προβλέπει το άρθρο 8 δεν τυχαίνει αλλά και εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να τύχει απόλυτης εφαρμογής. Η νομολογία έχει ασχοληθεί αρκετά με το θέμα επικρίνοντας την παραβίαση της αρχής και υποδεικνύοντας λύσεις άλλοτε με μεγαλύτερη και άλλοτε με μικρότερη επιτυχία.

Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ολοκληρώνοντας αυτή την προσπάθεια συσχέτισης του ποινικού δικαίου με το Σύνταγμα και ανάλυσης των συνταγματικών διατάξεων που έχουν ποινικό χαρακτήρα σκόπιμο θα ήταν να υπενθυμίσουμε κάποια πράγματα και να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις. Το Σύνταγμα, όπως αναφέραμε και αρχικά, είναι ο υπέρτατος νόμος της πολιτείας. Περιλαμβάνει σειρά διατάξεων που αφορούν σε όλους τους τομείς της έννομης τάξης, όπως η φύση του πολιτεύματος, οι αρμοδιότητες της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας και τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών. Μέρος αυτών των δικαιωμάτων είναι και τα σχετικά με το ουσιαστικό και δικονομικό ποινικό δίκαιο, εκείνα δηλαδή που αφορούν την προσωρινή κράτηση, τη σύλληψη, την επιβολή ποινών από τα δικαστήρια, το δικαίωμα ακρόασης, την αρχή του φυσικού δικαστή, το απόρρητο της επικοινωνίας και πολλά άλλα που προστατεύει και προβλέπει το ελληνικό Σύνταγμα.

Η συνταγματική επιταγή για σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τήρησης των διατάξεων του Συντάγματος όμως δεν αποτελούν πανάκεια για τα προβλήματα της κοινωνικής πραγματικότητας. Ο τρόπος που το Σύνταγμα ρυθμίζει τις προϋποθέσεις, τις προεκτάσεις και το περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων είναι επιτυχημένος και περιεκτικός. Δεν αρκεί όμως μόνο αυτό για να λειτουργήσει ορθά το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Η καθημερινότητα διαδραματίζεται πολύ διαφορετικά από ότι προβλέπουν και επιτάσσουν οι νόμοι και το Σύνταγμα. Έτσι, για παράδειγμα, μπορεί το άρθρο 6 Σ να απαιτεί για τη σύλληψη και την

προσωρινή κράτηση αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, να προβλέπει συγκεκριμένες προθεσμίες για την προσαγωγή στον ανακριτή και την απόλυση του συλληφθέντος, δυστυχώς όμως στην πράξη οι προϋποθέσεις αυτές δεν τηρούνται στα αστυνομικά τμήματα. Οι αστυνομικές αρχές δεν κάνουν πάντα καλά τη δουλειά τους, καταπατούν τα δικαιώματα των κατηγορουμένων, εκβιάζουν ομολογίες και δεν δείχνουν σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την οποία με τόσο επιβλητικό τρόπο εξαίρει το Σύνταγμά μας. Κυρίως όμως στη σημερινή εποχή τα ατομικά δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένων αυτών που σχετίζονται με το ποινικό δίκαιο, κινδυνεύουν όχι μόνο στο πλαίσιο της γενικής κυριαρχικής σχέσης, στο πλαίσιο της σχέσης του πολίτη με το κράτος, αλλά και στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων, των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των πολιτών και ίσως μάλιστα περισσότερο, διότι τις περισσότερες φορές οι προσβολές από φορείς ιδιωτικής εξουσίας είναι αφανείς αλλά επηρεάζουν περισσότερο την καθημερινότητά μας. Επομένως, τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τις «ποινικές» διατάξεις του Συντάγματος και τα οποία κατά ρητή πλέον συνταγματική επιταγή στο Σ25 παρ. 1 εδ. γ' εφαρμόζονται και στις σχέσεις ιδιωτών, στις οποίες προσιδιάζουν, κινδυνεύουν εξίσου από όποια κατεύθυνση κι αν προέρχεται η προσβολή τους.

Πάντως είναι γεγονός ότι γίνονται βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση. Ο συντακτικός και ο κοινός νομοθέτης δεν μπορούν να κάνουν κάτι άλλο από το να συντάξουν δίκαιους και σωστούς νόμους. Το αν αυτοί θα τηρηθούν δεν εξαρτάται από εκείνους αλλά από όλους εμάς που ως μέλη της κοινωνίας και ο καθένας με την ιδιότητά του οφείλουμε να σεβόμαστε τα δικαιώματα των άλλων και να μην επιχειρούμε την προσβολή τους. Επιπλέον, υπάρχουν κάποιες κατηγορίες ανθρώπων που είναι επιφορτισμένοι με το ρόλο της τήρησης και της εφαρμογής των νόμων. Δικαστικοί λειτουργοί, αστυνομικοί, δικηγόροι θα πρέπει να έχουν το περί δικαίου αίσθημα τόσο ανεπτυγμένο, ώστε να εργάζονται και να στοχεύουν προς μια κατεύθυνση : τη διατήρηση της αυθεντίας της έννομης τάξης. Και οι απλοί πολίτες όμως δεν πρέπει να είναι αμέτοχοι σε αυτή την προσπάθεια. Καθένας ξεχωριστά και όλοι μαζί πρέπει να σεβόμαστε το διαμορφωμένο δικαιοσύνη σύστημα, να προσπαθούμε για βελτίωση των ατελειών και να απαιτούμε διαφάνεια και αμεροληψία.

Όλα αυτά όμως που φαντάζουν και λίγο ουτοπικά πρέπει να έχουν έναν κοινό άξονα, ένα σημείο αναφοράς. Μια έννομη τάξη, ένα σύνολο κανόνων δικαίου ιεραρχικά διαμορφωμένο, με περιεκτικές και εύστοχες διατάξεις που να καλύπτουν όλα τα ζητήματα της καθημερινότητας και το σύνολο της έννομης τάξης. Να ρυθμίζει με ακρίβεια τις δικονομικές διαδικασίες ενώ στο χώρο του ουσιαστικού δικαίου να ορίζει με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά των εγκληματικών συμπεριφορών. Αυτό τον καίριο ρόλο μπορεί και πρέπει να τον διαδραματίζει το Σύνταγμα σε μια ευνομούμενη Πολιτεία, όπως η δική μας. Μέχρι λοιπόν να καταφέρουμε να δομήσουμε μια δίκαιη κοινωνία, όπου τα δικαιώματα όλων θα γίνονται σεβαστά και δεν θα κινδυνεύουν ανά πάσα στιγμή από κάθε είδους προσβολές ας επικεντρωθούμε στη διαμόρφωση ενός καλύτερου δικαιοσύνη συστήματος, πιο αποτελεσματικού, που να εμπνέει όχι μόνο την εμπιστοσύνη, αλλά και το σεβασμό των πολιτών.